

75 aastat märtsiküüditamisest

Eestimaa ei unusta

*Mis seal uinub muru hõlmas,
Vaikses põrmu rüpes puhkab?
Muru hõlma, mulla rüppe,
Põrmu põue peitevasse
maeti meie mälestused...*

KALEVIPOEG

75. aastat märtsiküüditamisest

Eesti Vabariigi Presidendi Alar Karise kõne Kommunismiohvrite memoriaalil Maarjamäel 1949. aasta märtsiküüditamise 75. aastapäeval

Minu ema talletas oma päevaraamatusse meie perekonna saatused:

Isapoolne vanaisa Alfred ja vanaema Maria olid talupidajad Haanjamaal. Et talupidamine ei suutnud paljulapselist peret toita ja koolitada, ostsid nad veski Piusa jõe. Vanaisa suri 1940, vanaema küüditati Siberisse 1949.

Onu Adolf jätkas pärast isa surma veski pidamist, küüditati 1949, onu August aitas Adolfil veskit pidada, küüditati 1949 koos abikaasa Leida ja kahe lapsega – kaheaastase tütre Malle ja kaheksakuuse Einariga.

Emapoolne vanaema, Sadala valla Kilbavere talu perenaine Amalie küüditati 1941 ja suri Siberis 1943. Onu Ants, kes oli pärast isa surma Kilbavere talu peremees, küüditati 1941 ja jäi teadmata kadunuks.

Onu Endel abiellus juba gümnaasiumi ajal oma klassiõe Õiega. Küüditati 1941, tuli oma algatusel Eestisse tagasi ja küüditati 1949 uuesti koos naise ja kahe pojaga, hukkus Venemaal.

Ja nii edasi ja nii edasi... Küüditati... Küüditati... Küüditati...

Minu sugulaste lood mahuvad Eesti paljude perelugude mustrisse. See on meie kõigi ühine lugu, meie ühine puudutus. Totalitaarse režiimi mureline rebis oma ohvrid teadmatusse otse kodutalust või koolipingist, tõukas nad surma või viletsusse. Kurjus ei teinud vahet, kas ohvriks langesid väikesed lapsed või vanavanemad. Võõras võim hülgas inimlikkuse, murdis elud ja saatused.

Me ei unusta seda ebaõiglust ja me mäletame neid ohvreid. Me teeme seda rahulikult ja enesekindlalt, sest kogu õuduse, valu ja kurjuse kiuste olime meie lõpuks võitjate poolel, kui võtsime tagasi oma riigi.

Täna seisame siin ja mõtleme neile meie omadele, kes jäid sinna kaugele, võõrale karmile maale. Neile sülelastele, väikestele tüdrukutele ja poistele, armastavatele emadele-isadele, vanaemadele-vanaisadele, onudele-tädidele. Austusavaldusena kõigile neile saame uhkusega näha oma rahvuslippu Eestis vabalt lehvimas.

Me ei lase sel lipul enam langeda. Mitte kunagi. Me teame, et nõrkusest astub kurjus üle ja et vägivald inimlikkust ei austa. Aga me teame ka, et kurjus taandub tugevuse ja vägivald kindlameelsuse ees.

Eesti on tugev ja kindlameelne. Olles täpselt siin, kus me oleme ja just selle naabri kõrval, kes meile idas on antud. Kaitses ennast ja meie liitlasi, et võõras ei julgeks siia enam sõjaga tulla, ning aidates Ukrainal võita Venemaa agressiooni. Ukrainas näeme sama kurjuse julma irvet, mis vaatas Eesti peale täna 75 aastat tagasi. Jälle see kurjus küüditab, vangistab, sandistab ja tapab. Siinsamas Euroopas. Ja demokraatlike riikide võimuses on agressor peatada. Veelgi enam, see on meie kohustus, et kurjus ei saaks edasi tulla.

Ma mõtlen ülima lugupidamise ja austusega kõigile teile, kes te olete Venemaa laagrite ja asumiste põrgust läbi tulnud. Läbi tulnud ning kaasas hoidnud eesti keelt ja kultuuri, armastust Eesti vastu.

Meie maa rahvas pidi võõrale võimule palju ära andma, kuid meile jäi alles meie julgus ja elutahe. Seda aitasite hoida ka teie, totalitaarsete režiimide repressioonide ohvrid. Aitäh! Kutsun kõiki, ka Eesti riigiasutusi seda tänutunnet meele pidama ja repressioonide eest piskulgi moel hoolt kandma. Sest – tööpoolest – me ei unusta ja me mäletame.

Fotod lk 1 ja 2:
Heidi Tooming

Aeg annab arutust ja haavadest saavad armid

Eesti Memento Liidu juhatuse esimehe Arnold Aljaste kõne 25. märtsil 2024. aastal Maarjamäel

Austatud Eesti Vabariigi president, peaminister, peapiiskop, teised valitud ja Eesti rahva teenistusse seatud!

Diplomaatilise korpuse esindajad, represseeritud, meie sõbrad ja toetajad!

75 aastat tagasi olime kaotanud suure osa oma rahvastikust. 1941. aastal küüditati 10 000 inimest, mobilisatsiooni nime all deporteeriti ligi 40 000 noort meest, kellest tööpataljonides hukkus nälja ja raske töö tagajärjel 15 000, paljud tööpataljoni mehed hukati fabritseeritud süüdistuste põhjal. Poliitilistel põhjustel arreteeritud, väljasaadetud, hukatud oli pea 40 000. Punaterrori eest põgenes 1944. aastal hinnanguliselt 80 000, kellest 5000 – 6000 uppusid tormisel Läänemerel. (Eesti Mälu Instituut on võtnud ülesandeks põgenenute nimekirjade koostamise, aitäh neile). 1949. aastal oli möödunud pea 5 aastat suurematest lahingutest Eesti pinnal, kui võõrvõim alustas uut sõda Baltimaade rahvaste vastu. Rikkudes igasuguseid rahvusvahelisi norme deporteeriti rohkem kui 90 000, sealhulgas 20 000 eestimaalast, suurem osa naised ja lapsed. Paljud perepead, kellest võis oodata vastuhakku, olid varemalt arreteeritud, süüdi mõistetud ja vangilaagritesse saadetud.

Nii ka minu vanaisa, Aleksander Aljaste, kes arreteeriti veebruaris, kuu enne abikaasa ja kahe lapse küüditamist ning suri Narva vangilaagris 50-aastasena järgmise aasta suvel. Enne kohtupäeva avaldati maakonnalehes artikkel, kus muuseas oli öeldud: "Et enne koitu traktor oleks küla põldudel mürtsumas ja viljapeksumasina tarvitajaid võimalikult rohkem, selle üle juba oskas valvata kulaku nõeljas silm. Kui viljapeksu ja künni otsad läbi said, pandi kreissaag undama ja jälle lendasid rahad kulaku taskusse... Kulaku selline hea põli oleks teab kui kaua kestnud, kui vahele poleks astunud ausad talupojad. Nemad nõudsid, et Aljastet nimetataks kulaku õige nimega ja et ta maksustataks kõrgendatud põllumajandusmaksuga".

Aeg annab arutust ja haavadest saavad armid. Täna ja tulevikus on meie kohustuseks mälestuste hoidmine ja olen kindel, et saame sellega hakkama.

On täna veel üks tähtpäev. 35 aastat tagasi, 25. märtsil 1989 kogunesid represseeritud Linnahallis, et luua organisatsioon, mis paljastaks okupatsiooniegeid kuritegusid ja alustaks represseeritute saatuste dokumenteerimist. Sündis Eesti Memento Liit! Eesti Memento Liit on osalenud seadusloomes ja riiklike komisjonide tegevuses. On tehtud palju tööd represseeritute andmebaasi koostamisel ja mahukate kogumike avaldamisel. Need kogumikud olid ka alusmaterjaliks selle, Maarjamäe memoriaali loomisel. Meie ülesandeks on kaitsta iseseisvuse eest võidelnute ning repressioonide ja terrori all kannatanute poliitilisi, sotsiaalseid ja majanduslikke õigusi. Seisame represseeritute parima võimaliku toimetuleku eest. Teeme seda koostöös Murtud Rukkilille Ühingu ja Siberis sündinud laste MTÜga.

Hoiame mälestust ja muretseme homse pärast. Vähe on maailmas muutunud! Pole enam neid riike, mis sõlmisid omal ajal MRP, ehk Molotov-Ribbentropi lepingu, kuid meie naaberriik peab salalepingutes kirja pandud alasid siiani oma mõjuvõljal kuuluvaks ja teeb kõik, et seda saavutada - tappes ja küüditades. Ja nõutuks teeb maailma hambutus anastajate vastu. Aitame, kuidas suudame. Täna tuleb lasta vaenlase soomustehnikat seal, kus ta ründab ja mitte teoretiseerida selle üle, kus ta veel tulevikus sõita võiks. Puruks lastud tehnika ei ohusta enam kusagil kedagi! See on muidugi lihtsa sõduri loogika!

Täna sel mälestuspäeval on represseeritud kogunenud rohkem kui 30 paigas üle Eesti, asetamaks mälestuslilled ja küünlad suuresti nendi enda loodud

Foto: Heidi Tooming

mälestusmärkide juurde. Mõne hetke pärast teeme seda siin meiega.

Guido Arved Palm, Vorkuta vangilaagri läbikäinud mees on kirjutanud read:

*"Puhake rahus, kodumaast lahus
Eesti eest langenud naised ja mehed!
Olgu see kindel – õiglase hinde
annavad teile kord ajaloo lehed!"*

Elagu Eesti!
Slava Ukraini!

Fotod: Justiitsministeeriumi fotokogu

25. märtsil 2024. aastal

Linda kuju jalamil

Traditsiooni kohaselt asetasi Tallinna Memento Ühenduse liikmed Linda kuju jalamil Toompea nõlval lilleõied ja süütasid mälestusküünlad. Kohal oli Linnameedia võttegrupp ja kõneleda said nii küüditatud ise kui ka Siberis sündinud järeltulijad. Kaitseliidu noorteorganisatsiooni neiud koos oma juhendajatega andsid mälestuseks au ja edasi liikusime Maarjamäe Memoriaali, kus esmalt asetasin hukatud Eesti ohvitseride auks pärja lindiga “Noored ei unusta” ning pärast ametlikku tseremoniat samasuguse mälestuskimbu. Minuga kaasas oli Lasnamäe Gümnaasiumi 3.U klassi neiu Milana, keda tutvustasin T.E. Ukraina suursaadikule, kellega nad vestlesid pikalt omas keeles.

Anne Eenpalu

Memento Tallinna volikogu esimees

Foto: Anne Eenpalu fotokogu

Maarjamäel Kommunismi-ohvrite memoriaalis

Toimus traditsiooniline riiklik tseremonia koos pärgade asetamisega küüditamisohvrite mälestuseks. Kõnelesid president, peaminister, justiitsminister, Memento Liidu esimees ning diplomaatilise korpuse vanem. Küüditamine puudutas valusalt suurt osa Eesti peredest, nii oli see ka seekordsete kõnelejatega. Palvuse pidas EELK peapiiskop. Esitati muusikalisi vahepalasi ning Eesti Mälu Instituudi ja Postimehe korraldatud kooliõpilaste kirjakonkursi “Kiri küüditatutele” võidutöö.

Foto: Heidi Tooming

Vabaduse Väljakul ja Patarei vanglas

Õhtul süüdati Vabaduse väljakul kokku 1550 küünalt, seda korraldas Inimõiguste Instituut. Lisaks seadis Eesti Mälu Instituut väljakule üles eesti-, inglise-, vene-, soome- ja saksa keelsed põhjalikud infotahvlid selgitava tekstiga.

Traditsiooniliselt kuvati õhtul Patarei vangla merepoolsele küljele küüditatute mälestuseks punane valgusinstallatsioon.

Foto: Eesti Mälu Instituut

Eesti Vabariigi tähtpäevad

3. jaanuaril peeti üle Eesti vaikuseminutit, millega austati nende mälestust, kes võitlesid Vabadussõjas ning andsid oma elu Eesti vabaduse eest.

Tallinnas Vabadussõja võidusamba juures pidas kõne kaitseminister Hanno Pevkur.

Vabadussõja võidusamba juures Tallinnas.

2. veebruaril tähistati Tartu rahulepingu sõlmimise 104. aastapäeva. Kaitseväge Akadeemia esindajad asetasi sel puhul Tartus pärja Vabadussõja mälestusmärgile, Tallinnas tähistati ajaloolist sündmust muu hulgas mälestustseremooniaga Jaan Poska monumendi juures Kadrioru pargis.

Jaan Poska haua.

Eesti sõjamuuseum - kindral Laidoneri muuseum avas 12.02. esmaspäeval, kindral Johan Laidoneri 140. sünniaastapäeval Tallinnas kaitseväge kalmistul Vabadussõja juhtide mälestussamba juures tema kenotaafi.

Kenotaafilt eemaldas pidulikult kätte kaitseväge pea-staabi ülem kindralmajor Enno Mõts, kes ütles, et Johan Laidonerile on küll püstitatud mälestusmärk sünnikohta Viiratsi lähedal Raba talu maal, Viljandi kesklinna ning Eesti sõjamuuseumi juurde Viimsi mõisa pargis, kuid seni ajani polnud kesket mälestusmärki Tallinnas. "Nüüd on see viga parandatud ja Johan Laidoneri nimi leidnud koha vabadussõja juhtide seas kaitseväge kalmistul."

Johan Laidoneri kenotaaf ja hetk selle avamiselt. Fotod: Heidi Tooming

EESTI GEORGE WASHINGTON KONSTANTIN PÄTS 150

*Avaldame Eesti Muinsuskaitse Seltsi au-
esimehe Trivimi Velliste Liina Raudvas-
sarile antud intervjuu.*

**21. oktoobril 1990 oli Tallinna Metsa-
kalmistul rahvast palju. Ilm oli otse löi-
kavalt jäine. Küllap mäletate seda hästi.
Aga kindlasti ei muuda päeva Teie ja pal-
jude teiste jaoks tähendusrikkaks ilma
külmutus. Palun võtke kokku presidendi
ümbermatmise päeva mõtted.**

Jah, mäletan, et ilm oli väga tuuline –
lipud lehvisid hästi. Mõte Eesti iseseisvuse
taastamisest oli selleks ajaks hästi küpse-
nud. Enam ei kardetud Nõukogude võimu.

President Päts Venemaalt koju too-
mine oli sümbol, uue tee algus.

**Olite Metsakalmistul Eesti Muin-
suskaitse Seltsi esimehena. Just sellel
mäluorganisatsioonil oli au juhtida pre-
sidentide säilmete ümbermatmist. Miks
sai EMS selleks mandaadi?**

See oli üleminekuaeg, mil Nõukogude
kord enam täiel määral ei rakendunud.
Aga uus Eesti kord polnud ka veel jõusse
astunud. EMS oli laulva revolutsiooni
juhtivaid jõude, kes oma moraalse auto-
riteediga astus otsustavaid samme – ise-
äranis Eesti ajaloolise mälu ellu ärata-
misel ja tugevdamisel. Selts haaras ise
algatuse enda kätte ja keegi ei vaidlus-
tanud seda.

President Päts saadeti viimsele tee-
konnale Issandamuutmise kirikust
Tallinna vanalinnas Suur-Kloostri
tänavas. Matuserongkäik, mis oli väga
rahvarohke, kulges üle Raekoja platsi,
piki Estonia puisteed. Peatus tehti Kad-
rioru lossi ees, kus olin üks kõnelejatest.
Kiiduväärne oli toonase Ülemnõukogu
esimehe Arnold Rüütli hoiak, kes igati
soosis ja toetas väärikat matusetalitust.
Võime öelda, et president Pätsile korral-
dati riiklikud matused.

**Konstantin Pätsi ümbermatmine
tõusis päevakorda 1980. aastate lõpus.
Kohe, kui selleks vähegi poliitiline olu-
kord võimaluse andis. Lihtne see üles-
anne siiski polnud. Milles seisnesid
põhilised raskused?**

Esimene raskus seisnes presidendi
põrnu ülesleidmises. Saime teada, et meie
riigipea suri Kalinini oblastis Buraševos
vaimuhaiglas ja maeti samas haigla kal-
mistule. Selle kohta ilmus lühike sõnum
Tartu ajalehes Edasi (nüüdne Postimees).

Teate allikaks olid kaks endist KGB ohvit-
seri Henn Latt ja Valdur Timusk. Ent
haud oli tähistamata ja selle täpne asu-
koht teadmata. Elus oli president Pätsi
raviarst Ksenia Gusseva, kes oli kõrges
vanuses, aga oskas osutada haua umb-
kaudsele asukohale. Käisin ka ise presi-
dendi pojapoja Matti Pätsiga kevadtalvel
1989 Buraševos. Seejärel otsustas EMS-i
juhatuse asuda hauda otsima.

**1989. aastal toimus Eestist 900 km
kaugusele esimene ekspeditsioon. Edu
seda ei krooninud. Jonni siiski ei jäetud.
Mis sai edasi?**

Muinsuskaitse Seltsi juhatuse oli
nõuks võtnud teha kõik võimalik, et pre-
sident Venemaalt koju tuua. 1989. aasta
suvel kaevati Buraševos kalmistul lahti
mitukümmend hauda, ent Konstantin
Pätsi säilmeid ei leitud.

**Teine ekspeditsioon jõudis järgmisel
suvel eesmärgini. Kuidas toimus Kons-
tantin Pätsi säilmete identifitseerimine?**

Tollal ei kasutatud veel DNA-ana-
lüüsi. Toetuda sai vaid luustiku vaatlus-
sele. EMS-ile tulid abiks väljapaistvad
leedu antropoloogid Gintautas Česnys,
Rimantas Jankauskas ja Vytautas Urba-
navičius. Nende vilumus oli suur ja hin-
nangud veenvad.

**Ka Buraševos tähistati hauakoht
pärast põrnu ümbermatmist eesti- ja
venekeelse hauakiviga, millel nimetati,
et siia oli maetud Eesti Vabariigi presi-
dent. Kas see kivi on ikka alles?**

Loodetavasti. Ma ei ole kuulnud, et
see oleks kõrvaldatud.

**On levinud jutt, et läbi Nõukogude aja
oli Konstantin Pätsile hoitud hauakohta
Metsakalmistul. Kas see vastab tõele?**

President Pätsi haud asub kalmukün-
kal, mis on Pätside perekonna rahula. See
võeti kasutusele juba enne 1940. aastat.
Nõukogude-aegsed eesti kalmistujuhid
olid sellest teadlikud ja suhtusid matmis-
paika pieteeditundega. Paik jäeti hool-
damata ja sinna ei lastud kedagi matta.

**Miks oli oluline tuua president Pätsi
põrm isamaale ja sängitada see pühit-
setud mulda?**

See oli põhimõtte küsimus. See oli
vaimse ja riikliku järjepidevuse küsimus.
See oli taastuva Eesti Vabariigi au küsimus.

**Kindlasti on Konstantin Pätsi isik ja
elutee sümboliväärtusega. Hoolimata
erinevatest ajalookäsitlustest pole**

**võimalik tema rolli iseseisva Eesti loos
alahinnata. Kui väärikalt on Eestis täna
hoitud meie esimese presidendi pään-
dit? Mis selle tõhustamiseks oleks või-
malik teha?**

Ma arvan, et president Pätsi pään-
dit on hoitud rahuldavalt. Tema kohta
on ilmunud kaheköiteline väga põhjalik
monograafia. Tema auks on avalikus ruu-
mis esinduslikud mälestusmärgid riigi
pealinnas, sünnikohas Tahkurannas ja
suvituskohas Toilas.

Omaette küsimus on: kui hästi tunneb
Pätsi Eesti noorem põlv? Siin on olnud väga
palju koolide ajalooõpetajatest, kelle tase
võib olla kõikuv. Nõukogude võim püüdis
president Pätsi igati halvustada, süstides
rahvasse negatiivset hoiakut. Teda süüdis-
tati riigipöördes, millist väidet kordavad
isegi mõned tänase Eesti ajaloolased. Päts
kehtestas 12. märtsil 1934 riigis kaitsesei-
sukorra, mis oli täies kooskõlas kehtinud
põhiseadusega, samuti kaitseseisukorra
seadusega. Rahvahääletusel oli eelmisel
sügisel vastu võetud vapside algatatud
vägagi autoritaarne põhiseadus. Vapsid
olid poliitilise õhustiku Eestis kuumaks
kütnud. Sotsid ja vapsid pidasid kõne-
koosolekuid vastastikuses kähmluses.
Päts lõpetas selle korralageduse. Riigikogu
maine oli rahva silmis väga madal. Räägiti
aina Toompea „lehmakauplemisest“. Riigikogu
liikmed saadeti koju, riigikogu ei
kutsutud mõnda aega kokku. Riigikogu
kiitis ise selle otsuse heaks. Sest riigikogu
liikmete palk jooksis edasi, ehkki nad olid
kodus „vaikivas olekus“.

Arvan, et lisaks eelmainitud suur-
tele monograafiatele tuleks avaldada
ka populaarsemaid kokkuvõtteid, teha
dokumentaalfilme, et ka tavalised inime-
sed Pätsi pärandit paremini tunneksid.

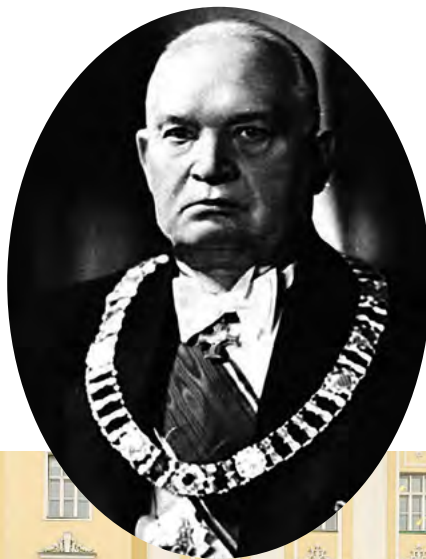
**Tänavu, 23. veebruaril tähistame
Konstantin Pätsi 150. sünniaastapäeva.
Kes oli Konstantin Päts eelkõige?**

Arvan, et Konstantin Päts oli Eesti
rahvale seesama, mis George Washing-
ton oli ameeriklastele. Ta oli riigi rajaja
ja meie riikluse keskne mõtestaja. Erine-
valt Washingtonist on president Päts ka
suur rahvuslik märter. Viimane asjaolu
on tingitud Eesti asukohast geopolitiili-
sel maakaardil.

Eesti Vabariigi esimese presidendi Konstantin Pätsi 150. sünniaastapäeva tähistati 25. veebruaril paljudes Eestimaa paikades

Teatri Endla suures saalis näidati Mark Soosaare kahejaolist filmi „Riigivanem”. Toimus ka vestlus ja arutelu Konstantin Pätsi elu, unistuste ja saavutuste üle. Öhtut juhtis filmi režissöör Mark Soosaar, teiste hulgas olid kohal veel Konstantin Pätsi Muuseumi asutaja Elle Lees, Tallinna Linnaarhiivi juhataja Küllö Arjakas, Postimehe aasta arvamusiidri tiitli pälvinud julgeolekuekspert Rainer Saks ja Eesti Muinsuskaitse Seltsi auesimees Trivimi Velliste.

Filmis „Riigivanem” esitatakse ohtralt arhiivimaterjale ja ajaloolisi dokumente, samuti kroonikakaadreid ja intervjuusid, mis tekitavad ettekujutuse esimese iseseisvusaja paljudest sündmustest ning argielust.

Fotod: Heidi Tooming

Tartu Memento kevadtalvised tegemised 2024. aastal

Aasta alguse pidulikum kokkusaamine toimus 23. veebruaril, kui tähistasime meie vabariigi 106. sünnipäeva. Meile katsid väga piduliku laua Tartu Rakendusliku Kõrgkooli toitlustust õppivad õpilased. Meeleolu hoidsid üleval akordionil muusitseerinud Elve Kalmre ja ooperiaariaid esitanud Tõnis Kalmre. Selle tore ja meelde jääva peo korraldasid ühingu liikmed Lanna Vassila ja Sirje Koovik.

Koostöös Tartu linnaga tähistasime 25. märtsil märtsiküüditamise 75. aastapäeva „Rukkilille“ monumendi juures. Traditsiooniliselt oli avakõne linnapea Urmas Klaasilt. Mälestuspalve luges piiskop emeeritus Joel Luhamets.

Tartu Memento poolt esines juhatuse liige Piret Tarto, kes meenutas möödunud ja sidus neid kurbasid hetki lähiajaloo muret tekitavate sündmustega: „Täna möödub 75. aastat päevast, kui 20702 eesti inimest pidid hetkepealt jätta oma senise elu ja asuma vastu tahtmist Siberi teekonnale täis valu, leina, alandusi, nälga ja rasket sunnitööd. Neist 3000 ei saanud enam kunagi kodumaale tagasi. Küüditamine on inimsusevastane kuritegu. Kuid kõige traagilisem, mida võib üldse ette kujutada, on laste küüditamine. Me ei tohiks kunagi unustada Anne Ojaääre nime, kes oli kolmepäevane, kui ta Hiiumaalt Siberisse küüditati ega 24. veebruaril 1949 sündinud Virve Elistet, kes suri teel ühe kuu vanusena Petro-pavlovski raudteejaamas. Iga kolmas märtsiküüditatu oli laps. Praegu viiakse Ukraina lapsi sunniviisiliselt Venemaale.

Enn Tarto oli viieaastane, kui Tartu pommitamisaegne Stalini jõulupuude hele valgus ja tulekahjude kuma paistis tema koduni Aoveres. See õõvastav vaatepilt jäi talle mällu elu lõpuni. 1944. aasta märtsipommitamisest Tartus möödub homme 80 aastat. Punaväe terrorirünnaku tagajärjel hukkus sadakond tartlast ning ligi 80 hoonet hävis täielikult. Enn Tarto päris 2001. aastal Riigikogus kaitseministrilt aru pommivarjendite kohta. Nüüd, üle 20 aasta hiljem on see küsimus uuesti päevakorral. Surmavaenlane ei tule meie juurde lilledega. Ta tuleks siia tapma, küüditama ja hävitama meie kodusid. Sellepärast on väga oluline, et me mõistaksime, kui vajalik on tõsta riigi kaitsevõimet ja mõtleksime, kuidas me saame ise vastavalt oma võimetele ja võimalustele panustada. Sel aastal ei saa mööda minna Venemaa

Tartu Memento liikmed 25. märtsil 2024 monument „Rukkilill“ juures.

Eesti Vabariigi 106. sünnipäeva tähistamine 23.02.2024. Fotod: Tartu Memento arhiiv

poliitvangi Aleksei Navalnõi traagilisest hukkamisest vanglas 16. veebruaril. Temast sai totalitaarse režiimi ohver, kes andis oma elu võideldes demokraatia ja inimõiguste eest. Tartus leidsid tema leinajad tee Rukkililleni. Kommunismiohvrite ja kõigi Eesti eest võideldes hukkunute mälestusmärk, sümbolne hauakamber Rukkilill on sügavalt tähenduslik ja läheb korda väga paljudele inimestele. Soovin kõigile rahulikku leinapäeva! Aidaku meid Jumal!“

Tartu Memento poolt jagas oma mälestusi Tõnu Käbi, kelle pere küüditati Vana-Tartumaalt Jõgevalt. Tõnu Käbi kõnest: „25.03.1949 hommikul kella 6 paiku andis eesti keelt kõnelev küüditaja korralduse poole tunni jooksul korjata kokku Siberi teekonnale vajaminev, sealjuures öeldes ka seda, et teil ei ole midagi enamat vaja kui saage ja kirvest. Asjade

kokku pakkimisele aitasid siiski kaasa siniste pagunitega vene ohvitserid. Sealjuures, olles ise alles 7-aastane poisikene, mäletan detailselt läbielamisi. Teekond Siberisse algas Jõgeva raudteejaamast koos 1,5 kuu vanuse venna ja vanematega ning sõit kestis nädalapäevi. Peatusi tehti üldiselt vaid päevasel ajal, seejuures öösiti tehti nõndanimetatud „ridade harvendust“. Oli ju vagunisse toodud ka raamid vanureid, kes ei elanud teekonda üle ning nende elutee lõppeski teel olles. Mahajäänud vara, mis vähegi kätte saadi, läks ringlusesse ehk siis jagati laiali. Kuni 1954. aastani oli võõrsil väga raske toime tulla, kuid tööd sai tehtud ja perekonnad toideti ära. Sealne kohalik elanikkond ei jõudnud ära imestada eestlaste oskuste üle sealset elu korraldada. Nooremale põlvkonnale panen südamele, et on vaja kaasa aidata ajaloo detailsel talletamisel tulevastele põlvkondadele.“

Järeikasvut esindajana mõtiskles Hugo Treffneri Gümnaasiumi abiturient Toomas-Erik Vahtra: „Olles sündinud ja elanud vabas Eestis, ei ole mina kogenud okupatsiooni ega repressioone ja olen nende mõistetega tuttav õnneks vaid ajaloopikust. Paraku ei saa ma sama öelda kõikide oma pere liikmete kohta. Minu vanaema oli üheksa-aastane, kui märtsiküüditamine tema pere lõhkus. Esmalt viidi ära vanaema kõigest kuuekuune vend ja isa, siis otsustas mu vanaema ema suurest südamevalust oma pojale koos oma kahe väikese tütreaga Krasnojarski kraisse järele minna. Sinna jõudnud, keelasid võimud neil Eestisse naasta ning pere pidi Siberis elama kokku kaheksa aastat. Kui pere lõpuks pärast mitmeid taotlusi vabastati, naasis vaid vanaema. Vanaema kohanemine Eestis polnud lihtne. Ta oli tulnud üksi Eestisse, kus oli kõik muutunud. Eesti keelegi oli vanaema kaheksa aastaga unustanud. Õnneks suutis tema eesti keele taas ära õppida ja harjuda siinse eluga. Kahjuks mõned, kes Siberist tagasi tulid, ei kohanenud siin ja lahkusid.

Vanaema lugu pugus mulle hinge ning valus oli kuulata, mida võivad inimesed teiste inimestega teha. Kahjuks pole selline koletu kuritegu nagu küüditamine jäänud minevikku, vaid on aktuaalne veel 21. sajandil. Praegu, kui Vene Föderatsioon peab vallutussõda Ukrainas, et lämmatada Ukraina katsed Euroopale läheneda, viivad nad samal ajal läbi nüüdisaegset küüditamist. Humanitaarabi ja elanike kaitse sildi all küüditatakse inimesi okupeeritud Ukraina aladelt Venemaale. Veel õõvastavam on ka see, et agressorriik on võtnud sihikule Ukraina lapsed, kes evakueerimise ettekäändel Venemaale lastekodudesse viiakse. Juba 2014. aastast on Ukrainast üle 260 000 lapse Venemaale küüditatud ja peale täiemahulist sissetungi on küüditamine võtnud seal hiiglaslikud mõõtmed.

Märtsiküüditamise käigus viidi Eestist, Lätist ja Leedust ära kokku üle 90 000 inimese. Kui räägitakse tragöödiast, rõhutatakse tihti numbreid. Minu arvates tuleb rõhutada seda, et iga tragöödia on palju sügavam kui lakoonilised arvud. Märtsiküüditamine lõhkus peresid terves Baltikumis. Inimesed lahutati vägisi oma lähedastest ning saadeti võõrale maale. Koos küüditatud peredega killustusi terved suguvõsad. Lahkudes sunniti inimesi jätma maha oma kogu senine elu ja nad olid sunnitud alustama otsast peale tundmatus keskkonnas. Kui peale mitme aasta möödumist hakati küüditatuid lõpuks vabastama ning naasti kodumaale, pidid nad taas oma elu uuesti alustama nüüd tundmatuseni muutunud Eestis. Eestisse naasnute elu polnud murevaba. Küüditatutesse suhtuti mitmel pool ettevaatlikkusega või koguni tõrjuvalt.

Igal küüditatul on lugu, mida on oluline mäletada ja talletada. Kui Nõukogude okupatsiooni ajal võis nende lugude rääkimine tuua probleeme, siis nüüd lihtsalt tuleb nendest teemadest rääkida. Minu põlvkonna side nende lugudega muutub aga järjest kaugemaks ja nõrgemaks: minu eakaaslaste jaoks on need tihedat juba vanavanavanemate lood või on lugude kandjad ise juba lahkunud.

Vabas Eestis elades on meie noorte kohus teadlikult küsida nende lugude kohta, neid kuulata ja tagada, et need lood ei kaoks, vaid jääksid nii perekonna kui ka meie kollektiivsesse mällu igavesti, et ka järeltulevad põlvkonnad teaksid, missugune koletu kuritegu on küüditamine.“

Seejärel osalesime Pauluse kirikus märtsiküüditamise mälestusteenistusel. Liikmed said veel kokku kohvilauas, et meenutada ning mälestada pere- ja ühinguliikmeid ja lähedasi. Tartu Memento juhatus

HARJUMAA

Mälestushetk Keilas

Keila raudteejaama mälestuskivi juurde kogunesid need, kes siit kunagi alustasid pikka Siberiteed, kohal olid ka nende perekonnaliikmed, linna esindajad, naiskodukaitse ja noorkotkaste esindus.

Memento Harjumaa eestvedaja Heidi Ivask meenutas oma pere teekonda Ohtust läbi Tšerepanovo ja Masljanino Aštakini. Ta ütles: „Me kõik oleme murtud tiivaga, mälestused neist koldustest tulevad tagasi. Neist pole pääsu. See ei kao.“ Sõna võttis linnapea Enno Fels.

Kõneles ka mementolane Tiit Birkan, kes lugus Narva luuletaja Vassili Larjuhini luuletuse enda tõlkes.

MEMENTO MORI

Kui võidujoovastusest taaruv
ja tõtt ning seadust tallates
läks kuulsust nautiv Kremli vaarao
taas eesti rahva kallale.

Ning tehes läbi põrgutee,
kus paljud jäidki vene mulda,
vaid enamasti noortele
sai osaks õnn veel koju tulla.

Ning käsutäitjad igalt poolt
nii majadest kui jaamaaknaist
sääli omal kombel kandsid hoolt
kurb ülekohus et ei lakkaks.

Ja igal uuel kevadel
sealsamas jaamas hardas palves
nad mälestavad omakseid
koos seistes tummas leinavalves.

Siin kostis needusi üksjagu
ja naiste hala, laste nuukseid
kui saaki ootav kaubavagun
sääli avas orjadele ukсед.

Ei ole kerge saatust neil,
kes olnud võõra võimu ori
ja kivi, hoiatuseks meil
nad kirjutand MEMENTO MORI!

Nii, kallist kodust lahkudes
kui tapaloomad kitsas kongis
siit läksid teele kaugele
täis süütuid inimesi rongid.

Mälestushetked lõpetas Keila Miikaeli koguduse õpetaja Matthias Burghardt palvusega. Kivi jäi lillehehtesse.

Foto: Harjumaa Memento kogu

HIIUMAA

1949. aasta suurküüditamise aastapäeval kogunesid hiidlaste nagu tavaliselt keskpäeval Lehtma sadamas mälestuskivi juurde. Et seekord oli tegemist ümmarguse tähtpäevaga, oli osalejate hulk tavalisest arvukam. Esimesena sai sõna Mart Reino, kes tuletas meelde, et kurjuse impeerium pole kuhugi kadunud. Ukrainas küüditatakse ka tänasel päeval ja kui see poleks Ukrainas, võiks see olla kusagil mujal. Kõneleja rõhutas, et taolisi sündmusi ei tohi unustada, neist tuleb ikka ja jälle rääkida. Huvitava sõnavõtuga esines vallavanem Hergo Tasuja, kes tutvustas 1949. aasta küüditamise korralduslikku poolt. Tema sõnad panid mõtlema üksikisiku osale repressioonide läbiviimisel.

Urmas Selirand sõnas, et olnu mõistmiseks tuleb vaadata ka arvude taha. Ta luges ette ohvrite koguarvu, soolised ja vanuselised näitajad (mehi 82, neist 18 tööelised, naisi 169, kellest 3 lapseootel, lapsi 97).

Helve-Esta Sillamaa tuletas meelde, et esmakordselt kogunesid Hiiumaalt küüditatud Lehtma sadamasse 35 aastat tagasi 1989. aastal. Toona oldi kindlad, et olnu ei kordu. Paraku osutused lootused liiga optimistlikeks.

Enne pärgade asetamist luges Ludmilla Träder Juhan Liivi isamaalise luuletuse.

Pärastlõunal said küüditatud kokku kohvilauas ja õhtupoolikul süüdati kiriku juures II Maailmasõjas hukkunud hiidlaste monumendi jalamil küünlad. Õpetaja Hüllo-Kristjan Simson pidas lühikese mälestuspalvuse. Küünalde süütamisel abistasid nagu ikka noorkotkad ja kodutütred.

Mälestushetked Lehtma sadamas Fotod: Mart Mõniste

JÕGEVAMAA

Jõgevamaal asuvad küüditatute mälestusmärgid erinevates piirkondades ja seetõttu on ühel konkreetsel päeval raske kõikjal kokku tulla. Juba pühapäeval, 24. märtsil olime osade juhataste liikmetega süütamas mälestusküünlaid ja asetamas lillekorve mälestuskivide juurde endise Saare ja Voore vallamajade läheduses.

25. märtsil toimus suurem, ligi 50 inimese osavõtul mälestusüritus Jõgeva linnas küüditatute mälestuspargis ja hilisem vestlusring meie nn „mälestuste teemajas“. Samal ajal süüdati küünlad ka Põltsamaa küüditatute mälestuskivi juures.

26. märtsil olime aga koos mälestusüritustele punkti panemas Põltsamaal. Ligi kahetunnise ürituse initsiaatoriks oli meie juhataste liige Helgi Žukovitš. Põltsamaa raamatukogu töötajate abiga tegime mõtte- ja juturännaku 75 aasta taguses ajas.

Möödunud aegu meenutasid meie oma ühingu liikmed, rääkides nii Siberisse viimisest kui ka sealsest elust-olust.

Pikema ettekande pidas Põltsamaa Gümnaasiumi õpetaja Urmas Kuusik teemal „Aimla metsavennad 1944 – 1987“, mis on ka raamatuna välja antud. Teema

25. märts Jõgeval, alumisel fotol Saare vallamaja juures. Fotod: Vahur kukk

haakus vägagi küüditamisega, sest metsavendade pered ja ka nende abistajad reeglina küüditati Siberisse.

Kokkuvõtteks – saime hakkama, kuigi oleks soovinud näha ka kohalike omavalitsuste poolset initsiatiivi suurküüditamise mälestusüritusürituste läbiviimisel.

Reet Aluoja

Mälestades möödunud

25. märts on kuupäev Eesti rahva ajaloos, mil küüditati Venemaa avarustesse üle 20 tuhande inimese. Tollaselt Järvamaalt viidi välja umbes 1500 inimest, kellest 587 olid alla 21-aastased noored. Võimude eesmärk oli venestada kogu Eesti ning vabandada neist, kes suutsid oma elu edendada ning kellel hinges eestimeelsust. Enamik Järvamaalt viiduid sattus selle reisiga Krasnojarski kraisse.

75 aastat on pikk aeg, mäletamaks neid, kes Siberis tööd rügasid ja oma elu püüdsid elada. Enamus pereisadest ja -emadest on tänaseks meie hulgast lahkunud... Alles on mõned kirjad, mis saadeti kodumaale lootuses ja ootuses, et ehk õnnestub vangistusest pääseda. Paljudest kirjadest kodustele võib aimata arusaamatut ülekohut...

Leidsin 23.03.2021 oma vanaema kirja tema kotist, mis mingil põhjusel oli sattunud minu kätte. Polnud seda varem vaadanud. Ta kirjutab (püüan säilitada tema kirjastiili, kuid teen parandused õigekirjas): „On kaunis pühapäeva õhtu, käisin saunas, meil on iga reede, laupäeva ja pühapäeva õhtul siin saun vaba 2 rbl eest. Kogu suvi mina saunas ei käinud, ei raatsi kahest rublast lahkuda, pesin kodus, otsides sooja nurka, kuid täna läksin sauna, pesin korralikult suve mustuse maha. Kodu tules leidsin, et tuba oli tühi, teiselpool seina kuulub rahvas lõbusas tujus olema, aga minu süda on kurb, mõeldes möödunud aegu, millest ainult mälestused järel on. Toas on kõik ilus - pühapäeva õhtu tuledes, ilus elektritule valgel, kõik on korras, kuid meeleolu on rõhutatud, miks pean viibima siin kaugel võõrsil, kus katteks on taevas, varjuks on mäed. Olen küll oodanud kuid ja aastaid, kuid kõik on asjata lootused, aga lootustega just inimese elab. Minul tundub juba, et oota ja looda kuni kätt rinde peal ja rinda jääb rõhuma Siberi muld. Troostiks on üksikud kodused kirjad, mis ka nii visalt tulevad, tundub nii, kui oleks kõigist maha jäetud või põlatud.“ (26.10.1952)

Paar aastat hiljem (1954) ta kirjutab:

„Saatsin sünnipäeva mööda nii, et läksin hommiku vara juba kaasikusse, mis asub kodust viie kilomeetri kauguses kõige vähem ja tegin hoolega kogu väest vihtu. Võtsin endale 300 sauna vihta teha, saan 30 kopikat vihast, aga sain õhtaks 100 vihta tehtud. Tahaks ka lastele kuidagi kaasa aidata, oleme juba lapselapsega kaks priileiva sööjat. —

Kaasikus olles üksinda vihtasid tehes tuli meelde ka lapsepõlv, kus sai isakodus venna ja õdedega seltsis lehispuude all karjas käia, mängida ja ringi jooksta. Ehk küll

palju pikki aastaid on juba sellest mööda, aga lapsepõlve kodu ei unune kunagi, kust vanemad eluteele saatsid! Nüüd puhkavad nemad juba külma haua kambris ja mina pean rändama Siberi radu üksinda kõige noorema lapsega. Aga olen südames tänulik veelgi, et Jumal ka siin võõral maal ei ole mind maha jätnud ja on kinkinud mulle poja naise, kes ei ole sugugi halvem kui oli oma tüttar, kes murumulda puhkama kanti. Tahaks küll tema hauaküngast näha südamest veel, aga ei tea. (Täisealine tütar jäi koju haigevoodisse, kuid kaasa ei võetud, kuna oli sisse kirjutatud Tartusse, suri 1950. aasta kevadel.)

Meil on tänavu vihmane suvi, eelmised suved olid palavad ja kuivad, aga tänavu on vilu ja vihmane. Kevade oli kaua külm ja kuiv, aga umbes kuu aega on juba vihma-seid ilmasid, aga siin palavat võib veel tulla. Uudist ei ole mul teile midagi kirjutada siit võõrsil.“ (16.07.1954)

3-klassilise külakooli haridusega naise rusutus ja hingevalu kumab läbi ka tema palvetes kõigeväelise Jumala poole. Kuid pärast 1953. aasta kevadet hakkasid tulema teated, et on võimalik taotleda vabastust. Üle 65 aasta on möödas ka sellest ajast, kui küüditatud hakkasid naasma kodumaale. Paljud ei saanudki kohe sõita, sest tagasisõiduks oli vaja koguda raha piletite jaoks.

Täna saavad oma mälestusi jagada ka need, kes Siberis sündinud. Kuid nende mälestused on seotud oma vanemate ja vanavanemate lugudega ja pigem sellega, kuidas Eestimaale jõudes tuli end tõestada ja olla alalhoidlik, et mitte tekitada probleeme võimuorganitega. Ja kuigi kodudes räägiti kõigest, hoiatati lapsi selle eest, et nad avalikult ei räägiks, kust nad pärit on, kus sündinud... Perede tagasipöördumisigi oli erinevaid, sest mitte kõik ei saanud minna

tagasi oma kodukohta – oli vaja leida uus elukoht, kuhu rajada oma elamine. Sageli aitasid esmaraskustest üle sugulased, kuid oli ka neid, kellele sugulased ei tahtnud sugugi abiks olla... Paljudest raskustest saadi üle tänu töökusele ja enesekindlusele – nii suudeti ehitada perele oma kodu, muretseda hädavajalik ning püüelda parema elu poole.

Järvamaal on mäletatud küüditamisega seotud tähtpäevi ning kokku on paigutatud viis mälestuskivi: Türi kesklinna kalmistu mälestusmärkide platsile; Paides endise raudteejaama taha on paigaldatud Memento Murtud rukkilille mälestusmärk; Öötlase mälestusmärk endise Kareda vallamaja juures, kuhu väljasaadetud kokku koguti; Koerus on mälestuskivide pargis kivialtar Väinjärve vallast küüditatule; Järva-Jaanis paigutati mälestuskivi küüditamisohvrite mälestuseks 2021. aastal ausamba parki. Vabadussõjas langenute mälestussambal on ühel küljel sõnum Eesti Vabariigi endiselt kaitseväge ülemjuhatajalt Johan Laidonerilt, kes küüditati koos abikaasa Mariaga juba 1940. aastal ning mõisteti 25 aastaks vangistusse. Laidoner suri 1953. aastal, kuid tema abikaasa, kes vabanes 1954. aastal, tõi kaasa sõnumi rahvale, mille abikaasa kirjutas vangistuses 1944. aastal: „Inimesed surevad, rahvas ei kao, rahvas elab edasi!“

Memento Järvamaa Ühenduse liikmed asetavad igal aasta 25. märtsil mälestuskimbud kõigile viiele Järvamaal teadaolevale mälestusmärgile-

2024. aastal toimusid mälestushetked Järva-Jaani ausamba pargis, Öötlase mõisa pargis, Paides Murtud rukkilille mälestuskivi juures, Türi Kesklinna kalmistul ja Koeru ausamba pargis.

Silva Kärner

Memento Järvamaa Ühenduse esimees

Märtsiküüditamise 75. aastapäev

Kolmveerand sajandit on aeg, mis ei ole veel inimeste mälust kustutanud 1949. aasta 25. märtsi traagilisi sündmusi. Suurem osa nendest, keda see saatus tabas, on lahkunud manalateele, kuid paljud lapsena Siberisse viidud või seal sündinud inimesed on elus.

Et see julm sündmus eesti rahva mälust kunagi ei kaoks, tulid Põlvamaa mementolased märtsiküüditamise 75. aastapäeva meenutama Veriora raudteejaama, kust küüdirongide teekond külmale maale alguse sai. Räpina vallavanem Enel Liin meenutas esmalt enda perekonna sidemeid küüditamisepäevaga ja tänas siis kohale tulnud Räpina valla mementolasi nende oluliste valusate mälestuste elushoidmise eest.

Riigikogu esindanud erakonna Eesti 200 peasekretär ja juba palju aastaid eesti inimesi ajakirjanduses oma "Ukraina päevikutega" seal toimuva sõjaga kursis hoidev Igor Taro väljendas oma sõnavõtus mõtet, et agressorriigi Venemaa käitumist aastad ei muuda. Seekord on ohvriks Ukraina okupeeritud alade lapsed, keda vanematest lahutatakse ja Venemaale küüditatakse. Me elame piiririigis, meil on valus ajalooline kogemus ja teadmine, et kõik võib korduda.

Kui mälestuskivi juures pärjad pandud ja küünlad süüdatud, jätkus üritus rõõmsamas meeleolus Põlvamaa naiskodukaitsjate keedetud kuuma tee ja mementolase Silvia küpsetatud maitsvate pirukatega.

Verioralt viis buss soovijad Põlva raudteejaama küüditatute mälestusmärgi juurde, kus mälestusüritus jätkus. Mälestusmärgi juurde kogunenud inimestele rääkinud Põlvamaa abivallavanem Koit Nook tuletas oma kõnes meelde ka oma isa saatus, kes küüditati juba 1941. aastal. See viis mõttele, et Eestimaal ei ole vist peret, keda küüditamised kas lähemalt või kaugemalt ei oleks puudutanud. Esmakordselt astus küüditamise mälestusüritusel rahva ette mõned päevad varem Kaitseliidu Põlva maleva uueks pealikuks määratud major Urmas Abel, kes oli õ just naasnud aastaselt Liibanoni missioonilt. Pidulikku isamaalist meeleolu löid oma lauludega ühiselt kammerkoor Maarja ja segakoor Kevadised Hetked dirigentide Ester Libliku ja Saidi Tammeoru juhatusel. Õnnistussõnad lausus Põlva Püha Neitsi Maarja koguduse õpetaja Urmas Nigola.

Värskest ilmunud raamatut "Sunnitud sünnimaa. Siberi laste lood", tutvustas Siberis sündinud laste MTÜ juhatusel liige Ene Muts. Soovijad said ka raamatut Verioral ja Põlvas kohapeal osta.

Rahvas Põlva raudteejaamas.

Seekord ei sunnitud kedagi taamal seisvasse rongi – sai hoopis kuuma teed ja pirukaid.

Eriliselt emotsionaalne oli hetk, kui Põlvamaa Memento juhatuses esimees Roman Parmas õnnitles kauni lillekimbuga 25. märtsi sünnipäevalast Hedvig Sisaskit, kellel sel päeval täitus 94. eluaasta. Parmas rääkis, et Hedvig ei olnud sel saatuslikul 1949. aasta 25. märtsi ööl vanematekodus ja pääses küüditamisest, kuid saadi kätte 1950. aastal. Vaid 20-aastane neiu saadeti poliitvangina karmi režiimiga laagrisse Angara jõe ääres. Oma Krasnojarski kraisisse väljasaadetud vanematega sai ta ühineda alles pärast Stalini surma.

75. aasta tagune märtsiöö täis ärevust ja õudu ning sellele järgnev teekond eikuhugi ei tohi kunagi ununeda. See on valus kild meie ajaloost ja me peame tegema kõik selleks, et see ei korduks!

Roman Parmas

Veriora raudteejaamas kõneles Riigikogu esindaja Igor Taro. Fotod: Rein Toome

Mälestusüritus Pärnu Leinapargis

Esmaspäeva keskpäeval kogunesime Pärnu Leinaparki, et süüdata 75 küünalt nende hirmsate päevade kannatanute mälestuseks. Alustasime hünni ja leinaseisakuga. Mälestuskivi juures seisis Kaitseliidu Pärnumaa maleva noorkotkad leinalippudega ja kaitseliitlased relvaga, andes kohal viibijatele märku, et oleme kaitstud.

Esimesena lohus ja toetas meid oma sõnaga EELK Pärnu praostkonna praost, Eliisabeti koguduse õpetaja Tõnu Taremaa. Peale küüditatute meenutas ta tänutundega neid, kes andsid varju küüditamise eest põgenenutele, riskides sealjuures oma elu ja vabadusega. Samas meenutas kurbusega, et oli ka neid, meie rahvuskaslati, kes aitasid sellele kuriteole omapoolselt kaasa ning ei teinud seda sugugi sunniviisil, vaid vabatahtlikult ja isegi rõõmuga. „Küllap seal igavikus ka nende üle mõistetakse kohut,“ ütles õpetaja. „Meil jääb vaid üle palvetada, et samasugustes oludes säilitaksime oma väärikuse nagu enamik tollal tegi.“ Tõnu Taremaa lõpetas oma kõne kutsega osaleda suurel neljapäeval Eesti Kirikute Nõukogu poolt korraldatud aktsioonil, kus kogu Eestimaa rahvas nii kodus kui kirikus, nii ükski kui koos loeb ühiselt kell 11:45 Meie Isa palvet.

Järgmisena andis päeva juht Isabell Maripuu ajaloolise ülevaate võõrvõimu poolt Balti riikides läbi viidud operatsioonist „Priboi“. Ette sai loetud nii küüditatute arvud kui kõik tollase Pärnumaa vallad, asulad, linnad, kust inimesed oma kodudest välja kisti ning võõrale, külmale maale viidi. Nimekiri oli muljetavaldavalt pikk. Ta rääkis ka sellest, et kõigi vaenlaste kiuste tuliba tagasi ning võitlesime välja oma VABA riigi.

Pärnu linnapea Romek Kosenkranius sõnavõttus jäi kõlama sõna genotsiid, mida teostati mitte ainult 1949. aastal, vaid ka 1941, sõja ajal ning kogu nõukogude okupatsiooni vältel. Linnapea tuletas meelde, et 75 aasta jooksul pole mitte midagi Kremli režiimis muutunud, kõik kordub veel julmemalt Ukrainas. «Me peame endale aru andma, et sealt riigist ei ole mitte midagi head oodata,» lausus ta. Märkimata ei jäänud ka see, et alles on jäänud üha vähem inimesi, kes kogesid seda julmust. Vaatamata sellele ei tohi neid sündmusi unustada ja kaitseliitlasena kutsus ta üles liituma Kaitseliiduga, et olla valmis kaitsma oma kodu, peret ja rahvast.

Lauludega toetasid meie leinapäeva

Fotod: Pärnu Memento kogu

Pärnu Kunstide Kooli lauljad Carola Kaaver ja Riian Teearu õpetaja Aita Kaaveri juhendamisel.

Peale linnavalitsuse asetasisid mälestuskivi jalamile pärjad Kaitseliidu Pärnumaa malev, Isamaa ja Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna esindajad.

Pärnu Memento pärja asetasisid Kirsti Portnov ja Lembit Peetri, kes tutvustas oma äsja ilmunud raamatut „Eluratta pööride meenutades“. Oma raamatus püüab ta muu hulgas lahti mõtestada „russkii miri“ olemust, mida näeme/kuuleme igapäevast meedias Ukraina sõjatandril. Lembit nentis: „Olles ise lapsena Siberis nälgides võidelnud ellujäämise piiril, ei mõista, kust tuleb selline julmus mittevenelaste vastu? Ja miks ei nimetata seda natsismiks?“ Peetri kirjeldab ka kahe venna Reinu ja Kaupo saa-

tust, kes olude sunnil on muutunud truuks sellele inimvaenulikule vene süsteemile, vaatamata sellele, et üks vendadest elab üle 20 aasta Saksamaal ja ei teagi Saksa kantseri nime ning ülistab Kremli kurjategijat!

Leinapäeva lõpetasid Isabell Maripuu tänusõnad kokkutulnuile ja teade Pärnu Memento kooskäimistest/tegemistest ning kutse meiega ühineda/toetada. Selle järel suundusid paljud osalejad Pärnu Uue Kunsti Muuseumi, kus toimus Kihnust pärit preestri Mihkel Tappi sünniaastapäevale pühendatud lunastuskontsert „AVE MARIA“, sest ka tema sai tunda Siberi vangilaagrit.

*Isabell Maripuu
Pärnu Memento*

VÕRUMAA

Mälestusüritus Võrus

„Kui palju nägid 75 aastat tagasi tookordsete raudteejaamade haruteed valu ja pisaraid. Ja ma ei suuda mõista, kuidas teie, head tookordsed küüditatele saadetud, suutsite selle kõige juures veel säilitada rahu ja kaine mõtlemise. Head saatusekaaslased, austatud vanemad ja vanavanemad, kallid tookordsed suured õed ja vennad! Meie, siis veel väikesed lapsed või ka need, kes hiljem Siberis sündisid, ei tajunud nii teravalt kõike seda nalga ja ülekohut, mida pidite läbi elama teie seal kaugel võõral maal võõra võimu all“. Nende sõnadega juhatas Võru raudteejaama kõrval küüditatute mälestusmärgi juures päeva sisse Silver Sild.

75 aasta tagust 25. märtsi hommikut olid tulnud meenutama ja mälestusküünlaid süütama ligi 60 küüditatut üle Võrumaa. Igasse sellisesse kohtumisse Võru raudteejaama juures lisab väikese äratundmishetke ka viis aastat tagasi avatud Ave Taaveti temaatiline fotonäitus raudteejaama akendel ja jaamahoonel peatust tähistav silt Tulun. „See on üks osa „Siberi lapsepõlve“ projektist. Me tähistasime kõik 16 raudteejaama, kust ešelonid 1949. aastal teele läksid, nende sihtjaamade siltidega. Tulun asub Irkutski oblastis ja sinna viisid just rongid, mis väljusid 26. ja 29. märtsil Võru raudteejaamast,“ selgitas tookord näituse autor Ave Taavet. Siberi maastikke kujutav näitus on osa rühmituse SLED kunstiprogrammist „Siberi lapsepõlv“, millega mälestati märtsiküüditamist. Tulun on ka minu enda sünnikoht ja lähedane Jevdokimovi küla kalmistu mu väikese õe ja vanavanemate viimne puhkepaik.

„Ja kuigi kohalikud kommunistid lootsid, et meie, nn. riigivaenlased, ei tule enam kunagi tagasi, tulime me ometi. Meilt võeti lapsepõlv, meilt võeti noorus,

meilt võeti kodud ja kodumaad, kuid nad olid meie südames alles. Ja see ootus ja igatsus ei kustunud ka aastatega. Jah, paljud jäid küll puhkama Siberimaa erinevatele kalmistutele. Kuid sama Siber andis ka justkui karastuse, et me saame ikka veel siin mälestuspäevadel kokku tulla, tões S. Sild.

Oma sõnavõttus tundis S. Sild muret ka selle üle, kas meie kodud ja meie väike riik ikka püsivad aegade lõpuni? „Ukrainas käib sõda ja me ei tea, mida mõtleb meie vaenulik naaberriik ja tema tagasi hääletatud riigipea. Jääb vaid loota, et kord see sõda lõpeb ja lõpevad ka ähvardused teiste naaberriikide suunas. Ja veel. Kuidas tuleme me toime elukorraldusega omas väikeses riigis. Nii palju on meil küsimusi, mis vajavad tarka lahendamist ja juhtimist.“

Tervitussõnad kohalviibijatele ütles ka Võru linna Kõva. „Kõige selle kirjeldamiseks, mis juhtus 75 aastat tagasi, ei ole mul sõnu. Kuid just sõnad on vähim, mis täna saame teha selleks, et kõike möödunud ei unustataks“. Endine Võru linna- ja praegune Riigikogu liige Anti Allas luges meenutuseks Marie Underi luuletuse „Mälestus ja töotus“. Luuletuse viimased read: „meilt palju võtud – siiski meile jäi me uhkus, au ning viha: seiskem püsti päi“, annavad tänastelegi noortele, aga ka Siberist tagasitulevatele jõudu olla uhked, et oleme eestlased.

Pärjad ja mälestusküünlad asetasid ka Kaitseliidu Võrumaa Malev, politsei- ja piirivalveamet, Naiskodukaitse, Kodutütarde ja Noorte Kotkaste Võrumaa organisatsioonid, Võrumaa Sõjameeste Ühendus, Eesti Leegioni Sõprade Klubi ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond. Mälestusmärgi raudteeliipritele jäid lähedasi meenutama kümned vaikselt põlevad küünlad.

Silver Sild

Foto: Võru linna arhiiv

VILJANDIMAA

Kell 15 kogunesime Viljandi Pärimusmuusika Keskusesse, et meenutada 75. aasta möödumist märtsiküüditamisest ning tähistada Memento Viljandi Ühenduse loomise aastapäeva. Üritust modereeris hr. Helir-Valdur Seeder, Viljandimaa küüditamiste sündmustest andis ülevaate hr. Heiki Raudla. Oma mälestusi jagas pr. Veronika Ariva, kel õnnestus küll endal küüditamisest pääseda, kes aga mahajäänuna samuti nii mõndagi läbi elama pidi. Muusikalise vahepalaga esines naisansambel „Heliko“ Eda Antoni juhendamisel.

Kella nelja ajal kogunesid Viljandi laulväljakule kodutütred ja noorkotkad, Viljandi gümnasiumi ja teiste Viljandi koolide õpilased, noorte volikogu esindajad ja elanikud, et hakata ühiselt süütama 2497 küünalt – just nii palju oli Viljandimaalt küüditatuid. Veidi enne kella viit põlesidki kõik küünlad, mis õhtu edenedes üha enam nähtavaks muutusid.

Kell 17 koguneti Viljandi mõisaparki represseeritute mälestuskivi juurde. Aulvalves olid kodutütred ja noorkotkad. Pärjad asetati Viljandi linna ja volikogu, Viljandimaa Omavalitsuste Liidu, Viljandi Kaitseliidu Sakala maleva, Isamaa ja Memento Viljandi Ühenduse poolt. Kõneles Viljandi Jaani koguduse vaimulik Marko Tiitus. Viljandi muuseumi juht Jaak Pihlak viitas paralleelidele Ukrainas ning Kaitseliidu Sakala maleva juht rõhutas, et eestlased ei peaks siiski hirmus elama.

Jaani kirikus algas kell 18 paastumaarjapäevale pühendatud kontsert-mõtisklusohtu. Sinna suundusid päeva lõpetuseks ka paljud mälestusüritustest osa võtnud. Kirikust väljudes läksid pilgud ikka ka laulväljaku poole, kus küünlad nüüd juba hämaruses ilusasti nähtavad olid.

Foto: Jaan Männik

Eesti Mälu Instituudis tunnustati kirjandivõistluse “Kiri küüditatule” parimaid töid

25. märtsil toimus Eesti Mälu Instituudi ja Postimehe koostöös korraldatud märtsiküüditamise mälestuspäevale pühendatud kirjandivõistluse „Kiri küüditatule” parimate tööde autasustamine.

Iga-aastase konkursi eesmärk on panna noored mõtlema küüditatute saatuse üle ning sümbolises kirjas küüditatule selgitama Eesti ajalugu ja küüditatute saatust peale 1949. aasta märtsikuud.

Käesoleval aastal esitas oma töö 73 koolinoort üle Eesti. Parimad tööd avaldati ajalehes Postimees.

Žürii tunnustas kuut parimat tööd esimese preemiaga (ajalooreis Baltikumis) ja jagas välja ka eripreemiaid.

Ühe peapreemia pälvis Helena Maria Reisner, kes on varem mänginud peaosa filmis “Seltsimees laps”. Ta kandis oma töö ette ka Eesti kommunismiohvrite memoriaalis toimunud mälestustseremoonial Maarjamäel.

Auhinna pälvinud noored Eesti Mälu Instituudi saalis, ees keskel Helena Maria Reisner.

Foto: Eesti Mälu Instituut

Nimi: **Helena Maria Reisner**

Vanus: **15**

Kool: **Vanalinna Hariduskolleeium**

Juhendaja: **Sanne Haab**

Armas vanatädi!

Suur tänu Sulle kirja eest, see jõudis meile kohale juba päris ammu. Anna andeks, et minu vastus Sulle on nii kaua aega võtnud. Ma tean, et oleksin pidanud Sulle kirjutama juba ammu, aga ma sündisin alles 2008. aastal. Ja õieti ei teadnudki ma varemalt Sulle kirjutada, sest ma ei olnud Sinust ja paljude teiste Sinu saatusekaaslaste elust suurt midagi kuulnud.

Ma ei ta ka seda, kas see kiri jõuab kunagi Sinuni, aga ma kirjutan ikkagi. Ka seepärast, et Sinu viimasele kirjale 1952. aasta hilisest sügisest pole keegi siiani vastanud. Nüüd saab see lõpuks tehtud.

Meil Eestis on praegu 2024. aasta varane kevad, ilmad on veel jahedad, kuigi päeval on päikseline ja kevade lõhna on õhus juba tunda. Mõned linnud on juba tagasi ja isa pani eelmisel nädalal jälle vahtramahla jooksma. Kevad on mu lemmikaastaaeg, selles on alati nii palju lootust ja uue alguse ootust, et tahaks kohe ja korraga kõiki asju teha. Olen kuulnud, et 1949. aastal oli kevad hiline. Siis, kui teid ära viidi. Olen vahel mõelnud, kas see, et küüditamine toimus kevadel, aitas teil ikkagi seal kaugel paremini hakkama saada. Aga võib-olla oli hoopis vastupididi. Vahest tegi see hingele palju rohkem haiget. Ma ei tea, aga isegi täna sellele mõtle-

mine teeb mulle väga valu. Kuidas te suutsite kogu selle kurjuse kiuste hakkama saada ja lootust hoida? Ma ei tea, kas mina suudaksin. Ema on mulle rääkinud, et meie peres on kõik olnud väga visad, pole kunagi saatusele alla vandunud. Vanaisa vennad tulidki ju lõpuks Siberist tagasi ja alustasid oma elu siin uuesti. Ja said kõigega hakkama. Kas mina suudaks nii tubli olla? Ei tea. Aga ma luban, et vähemalt püüan.

Eestis on vahepeal palju muutunud. Kõiki asju pole ma oma silmaga näinud, ainult tagantjärele kuulnud. Nõukogude okupatsioon lõppes juba ammu enne minu sündi ja viimane Vene sõdur läks Eestist ära 1994. aasta 31. augustil. Sellest ajast alates on Eesti jälle vaba. Ja vahepeal oli meil kasutusel Eesti kroon, just nõnda nagu enne sõda. Nüüd on meil küll ammu juba eurod, täpselt samamoodi ülejäänud Euroopaga. Eesti on Euroopa Liidu liige ja piirid on jälle lahti, igaüks võib sõita, kuhu tahab ja milal soovib. See tundub mulle küll imelik, et kunagi oli Eestis selline aeg, et piirid olid kinni. Et inimene ei saanud vabalt sõita isegi Saaremaale, Soomest rääkimata. Vanaema rääkis mulle, et ta pidi miilitsast võtma loa, selleks et Saaremaale tutvavate juurde külla sõita. Miilitsa asemel on meil nüüd jälle politsei, ja Eestil on oma kaitseväge. Mu vanem vend läheb suvel kaitsevähke ning tegelikult on Eestis võimalik ka tüdrukutel kaitsevähke minna. Selline seadus on meil nüüd, et tüdrukud võivad vabatahtlikult kaitsevähke liituda. Olen mõelnud, et võiksin ka seda teha. Sest mina pean ju ka

midagi ette võtma, et Eestit vabana hoida. Et meie inimesi ei tuldaks uuesti küüditama. Igaüks peab selleks sammu astuma.

Sa võib-olla ei usuks seda, aga venelased on alustanud jälle uut sõda. Tegelikult juba enam kui kaks aastat tagasi. Ukrainlastega! Sellepärast, et ukrainlased tahtsid olla iseseisvad ja liituda Euroopa Liiduga. Nad on puruks pommitanud suure hulga Ukraina linnu, tapnud inimesi, ja mis kõige kohutavam - nad on küüditanud sealset lapsi Venemaale. Ja nad teevad seda siiani, sõda Euroopas kestab ka praegu, kui ma neid ridu Sulle kirjutan. Nagu polekski midagi muutunud Stalini ajast. Ah muidugi, Sa ei teagi, et Stalin suri ju kevadel 1953. Napilt pool aastat peale Sinu viimast kirja. Ja peale seda said paljud Siberisse küüditatud inimesed hakata koju naasma.

Kevad on lootuse ja uute alguste aeg. Mul on nii kahju, et Sina seda kevadet ei näinud.

Ma tean, et Sa kirjutasid oma viimast kirja kodustele seal kaugel oma viimase hingetõmbeni. Vanaema rääkis mulle sellest. Ehk hoidis see alal lootust, et kõik on veel võimalik. Et olulised asjad maailmas on endiselt hoitud ja alles. Et kõik kirjad jõuavad kunagi kohale, ja vastused neile pannakse teele. Isegi kui sellega läheb aega, isegi kui selleks kulub aastakümneid ja mitu põlvkonda. Et ka viimased kirjad saavad vastatud.

Sinule alati mõeldes

Helena Maria

Siberis sündinud laste MTÜ esitles raamatut

Siberis sündinud laste MTÜ pidas 23. märtsil Eesti Rahva Muuseumis (ERM) üldkoosoleku ja esitles raamatut „Sunnitud sünnimaa. Siberi laste lood”.

Üldkoosolek tegi kokkuvõtteid möödunud aasta tegevustest ja kinnitas 2023 majandusaasta aruande. 2023. a. alguses oli ühingu 136 liiget, lõpus 162 liiget. Aasta jooksul astus ühingusse 29 ja surma tõttu lahkus 3 liiget.

MTÜ liikmete kahe aasta töö tulemusena anti välja raamat. Raamatu 76 loos kirjutavad 84 autorit Siberis sündinud laste mälestusi oma vanematest, vanavanematest ja lapsepõlvest, samuti oma elukäigust tänase päevani.

Raamatu ilmunisega on saavutatud MTÜ tegevuse peaesmärk – jäädvustada Siberis sündinud laste ning nende perede lugusid ühise raamatu koostamise ja väljaandmisega. Seda tegevust saab jätkata, kuid see ei ole edaspidi sama aktiivne. Teised eesmärgid – liikmete omavaheline suhtlemine ja ühisürituste korraldamine – jäävad väheeks liikmete vajadusi arvestades.

19.02.2022 MTÜ asutamisel ei nähtud ette vajadust seada põhikirjaliseks eesmärgiks represseeritute õiguste kaitsmist. Elu tõi ühingu ise selle vajaduse kätte, kui Riigikogu liige Helmen Kütt tuli 2022. a. mais Vana-Võidus MTÜ üldkoosolekule. Ta vastas represseeritute õigusi puudutavatele küsimustele, mida oli rohkem, kui üldkoosolekul esitada jõuti. Sama aasta oktoobris oli üldkoosolek Riigikogu konverentsisaalis, kus Siberis sündinud, kuid represseerituks tunnistamata Ritta Roosaar esitas küsimuse, kas tal on üldse õigus olla MTÜ liikmete seas. Riigikogu sotsiaalkomisjon, mida eelmises Riigikogu koosseisus juhtis Helmen Kütt, algatas Siberis sündinud laste MTÜ ettepanekul seaduse muutmise eelnõu. MTÜ ettepanekut toetas Eesti Memento Liit. Koostöö kandis vilja.

22.02.2023 võttis Riigikogu vastu Okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isikute seaduse (ReprS) muutmise seaduse, millega muudeti § 2 lg 2 ja määratleti täpsemalt tingimused Siberis sündinute represseerituks tunnistamisel. Seaduse muudatus jõustus 01.01.2024. Kolme kuuga on seaduse muudatuse tõttu saanud represseeritu tunnistuse ligi sada inimest. Varem kehtinud ReprS § 2 alusel jäeti Ritta represseerituks tunnistamata. Sotsiaalkindlustusameti vastava otsuse vaidlustamine kahes kohtuastmes ei andnud tulemusi. Tallinna Ringkonnakohtus ei rahuldanud kaebust Tallinna Halduskohtu otsuse peale. Kuna Ritta Roosaarel on selle aasta jaanuarist represseeritu tunnistus, ei vaidlustanud ta ringkonnakohtu otsust riigikohtus.

Kui on juba asutud tegutsema represseeritute õiguste kaitsel, on vaja see tegevus eesmärgina määratleda ka põhikirjas. Üldkoosolek tegi juhatausele ülesandeks ette valmistada põhikirja muutmise projekt, mis esitada liikmetele arutamiseks ja korraldada üldkoosolek MTÜ põhikirja muudatuste sisseviimiseks.

23. märtsil ERM-is esitletud raamat on MTÜ liikmete ühine tegevus, mida juhtis raamatu koostajana energiline juhatause liige Made Torokoff-Engelbrecht. Raamatusse koostas illustreerivad kaardid juhatause liige Rein Kask ArcGIS-tarkvara kasutades. Raamatu kujundas Katrin Josing, fotod Ülo Josing, keeleteimetaja Velve Saar. Raamatule andsid arvamuse õigusajaloo professor Peeter Järvelaid ja ERM etnoloog Terje Anepaio.

Raamatu väljaandmist toetasid Eesti Represseeritute Abistamise Fond ja Eesti Kultuurkapital. Raamatu väljaandmine sai teoks rohkete eraisikute ja juriidiliste isikute annetustega. Annetajate hulgas oli suur osakaal MTÜ liikmetel.

Raamatu esitlemist juhtis juhatause liige Virve Tuubel. Esitlemisel tänati annetajaid ja tutvustati raamatusse lugusid kirjutanud autoreid.

Tegevusaja jooksul on tugevnenud Siberis sündinud laste MTÜ ühistunne. Veel lugude kirjutamise ajal oli igaüks oma mälestus-

Fotod: Mare Tammerand

tes kaugest ajast. Lugusid illustreerivad erakogudest pärit fotod, mis aitavad meenutada olnut. Siberis sündinud laste vanemad hoidsid omavahel mingit sidet, olid sageli teadlikud üksteise käekäigust. Pika aja tõttu ja vanemate manalateele lahkumisega on teed rohtunud ja lapsed ei tea sageli enam rada või on selle unustanud.

Raamatu ilmunisega on olnud palju avastamist, leidmisrõõmu ja äratundmist. Omavahelised sidemed tugevnevad. See annab lootust edaspidiselt tugevamaks ühistegevuseks ja omavaheliseks sotsiaalseks toeks.

Helle leidis raamatu kaudu üles oma sünnikoha küla lapsed. Raamatu esimene pilt on Hellel kodus albumis. Raamatus on paar lugu pildil olevatelt Siberi lastelt. Inimesed on üksteist jälle leidnud. Rõõm äratundmisest ja kohtumisest on suur.

Lea vanaema tütardega küüditati Molotovi oblastisse 1945. a. rahvuse tõttu. Alates 1957. a. kandis oblast Permi nime ja on alates 2005. aastast krai haldusüksus. Lea ei teadnud kedagi, kes võib olla temaga samas kohas sündinud. Raamatust leidis Lea pildi, millel tema ema. Raamatu esitlemisel tuli Lea kõrvale Maie, kes oli sündinud samas kohas. Ta pani pildi loo juurde oma erakogust, teadmata, kes on pildil koos emaga. Nüüd jagavad Lea ja Maie omavahel mälestusi. Vanemate juttudest elavnevad mälus pildid eri perede elukohtadest ja elukäigust Eestis pärast asumiselt vabanemist.

Üldkoosoleku eel täitis juhatause kaheaastane volituste tähtaeg. Üldkoosolek valis 7-liikmelise juhatause ja 3-liikmelise revisjonikomisjoni. Valitud juhatus on asunud tegutsema.

25. märtsil osalesid ühingu liikmed Maarjamäe memoriaali juures mälestusüritusel. Juhatause liige Tiina Parktal koos Mare Tammerannaga asetas MTÜ nimel memoriaali seina äärde lillekimbu. Juhatause liige Sirje Grauber koos Silva Kärneriga rääkisid ilmunud raamatu valguses oma Siberi mälestusi ETV saates Ringvaade.

Made Torokoff-Engelbrecht.

Ene Muts

Siberis sündinud laste MTÜ juhatause liige

Represseeritu tunnistust omavate inimeste arv Eestis

Juba mitu korda on Sotsiaalkindlustusamet võimaldanud Memento Teatajal kasutada represseeritute statistikat oma-valitsuste, eelmisel korral ka ealises löikes. Soovi korral saate andmeid võrrelda Teatajas nr 32 2020. aasta mais avaldatuga.

MAAKOND	KOV	2024
Harju maakond	Anija vald	35
	Harku vald	58
	Jõelähtme vald	28
	Keila linn	57
	Kiili vald	31
	Kose vald	32
	Kuusalu vald	40
	Loksa linn	17
	Lääne-Harju vald	52
	Maardu linn	44
	Raasiku vald	28
	Rae vald	47
	Saku vald	47
	Saue vald	96
	Tallinn	1505
	Viimsi vald	80
Hiiu maakond	Hiiumaa vald	51
Ida-Viru maakond	Alutaguse vald	36
	Jõhvi vald	72
	Kohtla-Järve linn	105
	Lüganuse vald	77
	Narva linn	59
	Narva-Jõesuu linn	3
	Sillamäe linn	16
	Toila vald	40
Jõgeva maakond	Jõgeva vald	116
	Mustvee vald	59
	Põltsamaa vald	116
Järva maakond	Järva vald	69
	Paide linn	81
	Türi vald	116
Lääne maakond	Haapsalu linn	85
	Lääne-Nigula vald	55
	Vormsi vald	2
Lääne-Viru maakond	Haljala vald	40
	Kadrina vald	24
	Rakvere linn	102
	Rakvere vald	40
	Tapa vald	69
	Vinni vald	46
	Viru-Nigula vald	27
	Väike-Maarja vald	39
Põlva maakond	Kanepi vald	41
	Põlva vald	81
	Räpina vald	54

Pärnu maakond	Häädemeeste vald	32
	Kihnu vald	2
	Lääneranna vald	50
	Põhja-Pärnumaa vald	69
	Pärnu linn	462
	Saarde vald	70
	Tori vald	86
Rapla maakond	Kehtna vald	48
	Kohila vald	48
	Märjamaa vald	77
	Rapla vald	96
Saare maakond	Muhu vald	18
	Saaremaa vald	249
Tartu maakond	Elva vald	131
	Kambja vald	52
	Kastre vald	36
	Luunja vald	21
	Nõo vald	36
	Peipsiääre vald	56
	Tartu linn	572
	Tartu vald	69
Valga maakond	Otepää vald	49
	Tõrva vald	49
	Valga vald	140
Viljandi maakond	Mulgi vald	89
	Põhja-Sakala vald	109
	Viljandi linn	156
	Viljandi vald	144
Võru maakond	Antsla vald	36
	Rõuge vald	46
	Setomaa vald	20
	Võru linn	97
	Võru vald	69
RR-s elukoha aadress puudu		125
KOKKU		7327

REPLIIK

Represseeritu mõiste meie seaduses vastab rahvusvahelisele õigusele koos kõigi sellest tulenevate järeldestega. See on meie seaduse selgroog. Kommunistliku terrorirežiimi sõjakuritegude ohvrite võõrsil sündinud süütuid lapsi ei saa eristada mis tahes ajaliste piirangutega. See on vastuolus Põhiseadusega tagatud võrdse kohtlemise põhimõttega. Seni diskrimineeritud Siberi lastele represseeritu tunnistuse andmine pärast seaduse täiendamist on rõõmustav uudis. Kuid muutus on toimunud mitte ebatäpsest seaduse tekstist, vaid sellest, et sisse toodud ajaline piir vähendas tunduvalt võimalusi keeldumiseks. Kordame veel kord, et Põhiseadus peaks tagama kohtu kaudu kõigile Siberi lastele represseeritu tunnistuse. Koos meie auväärsete õigusteadlastega riiklikus Riigikogu komisjonis ma võtsin osa Memento esindajana seaduse teksti koostamisest. Vabadusvõitlejate poolt valituna osales meie komisjoni töös Kuno Raude.

Peep Varju, SA ERAF juhatus liige

Tänutundes

Soovin kogu südamest tänada oma kalleid, ammu manalateele lahkunud vanemaid kõige selle hea eest, mida ma kasvatuse ja ka geenide kaudu olen ellu kaasa saanud ning nüüd näen rõõmuga järeltulijates edasi kandumas. Elu põhiväärtused on peres püsivad. Samas on armas, et ka mõni väiksem joon, nagu näiteks kalligraafiline käekiri, läheb läbi põlvkondade.

Nüüd, möödudes ise kaheksakümnen-dast versta-postist ja ärgitatuna meie pere raske Siberitee alguse 75. aastapäevast, tunnen südames kutset jagada isa mälestusi esialgu kasvõi väikeste katkenditena. Mälestuskillud on pärit isa alates 1950. aastate lõpust kirja pandud käsikirjast, ainsaks muudatuseks sõrenduste asendamise poolpaksu kirjaga.

25. märts 1949. a. Valga linna kahekor-ruselise maja ärklikorruse tuppa sisene-sid eesti mehed ja hakkasid käsutama. Ema Minna aitas mulle Küllile (sünd. 1944) ja minu õele Enele (sünd. 1942) riided selga, võttis kaasa õmblusmasina. Aima-tes ette, et see juhtub, oli ta ammu tas-kusse pannud helesinise siidiniidi kera, mille sees oli tükike sini-must-valget. Meid juhatati koduuksest välja lahtise kastiga veoautole ja viidi Keeni jaama. Loomavagunites algas sõit Novosibirski oblastisse Ordõnski rajooni Sušihha külla Pobeda Lenina kolhoosi. Vennad Ants (sünd. 1934) ja Rein (sünd. 1937) polnud kodus, nad jäidki Eestisse. Minu mäles-tused elust ema ja õega Siberis ilmusid kogumikus "Meie lood 2" 2017. aastal.

Meie hea ema Minna oli kodumajan-duskooli haridusega. Ta sai alati kõigega hakkama, see oli ülioluline Siberis, kus ta ehitas ise meile privaatse elamise – muldonni – ja pani kohalike imestuseks selle ette lilled kasvama. Isegi seal lõi ta kodusoojust, ilu enda ümber. Ei olnud käsitööd, mida ta poleks osanud, Eestis oli ju korraldanud kursuseidki. Siberis venelannadele riideid õmmeldes oli ta külas au sees ja lauale tuli toidulisa.

Ema oli headuse ja kannatlikkuse kehastus – ei mäleta, et ta oleks kunagi kurjustanud. Olime väga lähedased, ta oli mulle eeskujuks, mida kogu elu järgida.

Isa Oskar Kartau (1907-1973) oli 1941. aastast Omakaitse ridades, oli Krivasoo frondil. Ta arreteeriti 9. augustil 1945, eeluurimine kestis 7 kuud ja viis läbi paljude koh-tade: Valga NKVD kartserite, Võru vangla (kongis nr 9 oli 6,8 ruutmeetrit 15-18 inimest, magati järjekorras, päeval tukkumine oli keelatud). Seejärel Tartu, Tallinna Pagari t., Lasnamäe ja Patarei vangla. Karistuseks määrati 10 aastat vangilaagrit + 5 aastat asumist. Edasine oligi Venemaal Komi vangilaagrites, kus sai ühe kehapoole hal-vatuse. Vanglatee jätkus invaliidina läbi Kasahstani ja Karaganda vangilaagrite kuni vabanemiseni 1956. aastal.

Isa Oskar oli haritud loomakasvatuse spetsialist, enne sõda konsulent. Ta oli kogu elu hingelt sini-must-valge inimene. Tark. Laia silmaringiga, teadmishimu-line, kirja- ja laulumees (ta oli uhke, et teadis peast 300 laulu sõnu), hea joonis-taja, hasartse malemängijana võistlustel ikka auhinnalistel kohtadel, erakordse mäluga... Seda tõendavad tema arvukad kirjutised, mis olid põhjalikud ja analüü-sivad, sisaldasid alati omapoolset hinnangut. Ausalt, isegi humoorikalt paberile talletatud vanglalood on osa tema püran-dusest järeltulijatele.

Järgneb paar pilku sellesse vara-musse.

Karabaši jaotuspunktis

Seda mõnepäevast siinviibimist iseloo-mustas kohtlemisel ja asjameeste käitu-mise **äärmine toorus**. Nii näiteks, kui oli kõlanud komando: "loendusele" või "söö-ma" ja kui vanemad mehed koopa ainsast uksest, mitu trepiastet ülespoole, ei saa-nud laagri vanemale soovitud kiirusega välja, seisis see elajas ukse ees ja lõi iga tu-lija rusikahoobiga pikali. On meelde jää-nud, ukse ees rabeles terve hunnik aieta-

vaid vanamehi maas, sest uued kukkusid aina juurde. Üldse käis siin iga toiming **aina peksu** kaudu. Sõimu ma ei maini-gi, see käib iseenesest mõistetavalt vene vähema ülemuse sõnadeleksikoni. Sõim tükki ju küljest ei võta. Karabaš oli ainult jaotuspunkt, siis kuulsime hiljem laagris, et varsti pärast meie äratulekut oli keegi hakkajam vang selle elajaliku laagriko-mandandi **pussihoobiga** ribide vahele kuradi vanaema juurde saatnud, nagu ta eluaeg teistele soovitas. Karabašis me päälle igapäevase koristustöö midagi ei teinud, siin polnudki midagi muud teha kui oodata korraldust edasilükkumiseks. Et meil oli barakkides väga kitsas ja et meid koheldi väga toorelt, siis see on kõik, mis siit meelde jäi. Rongil millegipärast tekkinud helgemat meeleolu aitas see aja-lõik siin tublisti varjutada. "Nagunii me varsti saabume oma pärismaale ja küllap sääl on juba elu ehk rohkem elamisväärt" julgustati end ja üksteist, sest vangide enamik on ju optimistlik rahvas.

Spasskisse!

Siis rivistus me ajutise asukoha ette terve kolonn veoautosid. Algas edasisõit "Molotovi" kastis, 5 x 5 vangi kükitamas kompsude otsas, laskevalmis kuulipildu-jaga valvur kabiini najal, teine juhi kõrval. Enne laadimist tavaline hoiatus: kes teeb katset püsti tõusta, ringi vahib või räägib või teeb muidu liigutusi, millest võib välja luggeda põgenemiskatset, seda tulistatakse hoiatamata. Milline lollus!

Olime juba siinse kliima, fauna ja flooraga, kauguste ja muuga niivõrd kursis, et vaevalt leidsid täisaruga ini-mest, kes **siin üritaks põgenemiskatset**. Teadsime, et nagu Komis, ka see vabaõhu vangimaja on väga hõredasti asustatud ja kui kusagil on põgenemine teostamatu, siis siin on see – koefitsiendiga.

Järgmises laagris

Olen juba kusagil põgusalt nimetanud, et minu vanglaelu aastail kuni 1953. aastani, s.o. meie suure juhi salapärase surmani, keerles vangi mõte ainult ühe peamise ümber:... **millal saaks jälle kõhu iga päev korralikult täis süüa.** Söögist mõeldi ja kõneldi - söögi ajal, enne ja pärast sööki, tööl, öhtuti nari serval või väljas kivil istudes, kõneldi söögi hulgest ja koosseisust eraelus mitmesugustes maanurkades, pidulikest söömaaegadest. Mulle näib, et **söögi kvaliteedist** kõneldi teatavate **ülepakkumistega!** Mina, kes ma palju aastaid olen oodanud rändametnikuna, peaaegu et perekonna parima liikmena külastanud peamiselt Lõuna-Eesti parimaid karjatalusid, kellele perenaised tingimata panid parima lauale, mis sahver ja ait sisaldasid, ei mäleta näinud olevat just **niisugust küllust!** Igapäev või ja pekk, peaaegu iga päev sai ja moosid laual! Vangi vaevatud ajud ning püüd saabunud õnnetust, s.t. kõhutühjust traagilisemana näidata, kui ta just on, tunduvad siin olevat midagi justkui lakeerinud.

Niisiis, kõneldi ja mõeldi vahetpidamata söögist. Et seda polnud aga kuskilt piisavalt võtta, siis alalise näljatunde leevendamiseks - **suitsetati!** See aga ainult ajutiselt maskeerib, justkui peidab näljatunde. Mängus on niisiis teatav psüühilise moment. Ja tulebki välja, et **näljatunde ajutiseks mahasurumiseks müüakse ära tüki leiba ja ostetakse tubakat!** Kummaline küll, aga vangilaagri seisukohalt tõsi.

Nii mind kui ka teisi eestlasi, samuti igauht põdejatest, kui töbi oli vähegi talutav, järgis **sund midagi teha!** Miski ütles meile, et ainult lamada tegevusetult ja mõtelda, pealegi mitte just rõõmsaid mõtteid, see kiiresti tapab inimese. Väljaarvatud mõned nõrkusehetked väga närustel tundidel - surra meist keegi ei igatsenud. Niisiis, igamees otsis jõu- ja oskusekohast tegevust.

Mul on ses asjas mõned "sünnipärase varud" ja kraamisin need lagedale. Hakkasin nimelt **joonistama!**

Et küllalt tihti ei leidunud poseerijat, tuli mõte, katsuda loodusest midagi kirja panna. Esimese tolleaegse katsena joonistasin peabarakki, kiriku. Istusin õues kivil ja pingutasin vene kiriku ilustatud akende, uste, simsside ja sibulakujuliste tornide kallal. Kusagilt sain ka mõned värvipliatsid, mis niisuguse objekti joonistamiseks kuluvad marjaks ära. Mine sa tea, mis väärtus mu katsetustel võis olla, kuid aeg-ajalt peatus mu juures mõni

Minna tütardega, Siber 1955.

venelane ja - hakkas tulema tellimusi kiriku peale.

Kui kirikust sai villand, leidsin, et meie haigla, mattunud suve kohaselt rohelusse, oma nikerdatud aknaraamide ja kelbalaudadega sobib päris hästi paberile. Põhja-maa suvi on lühike ja tundub, taimekasv justkui püüdis rutata. Puid oli hoonete ümber küllalt, vaade selle tõttu omapärane ja meeldiv. Paberile tekkisid haigla, ka meie barakk ja muud ehitused ja see, mis nende ümber ja **taga** oli, muidugi ka traataiad. Kõik see võttis tublisti aega, kannatlikkust mul piisas, ungari noormees andis lahkesti näpunäiteid ja see suvi oli kenasti täidetud, joonistusplakk samuti.

Meie, invaliidide barakis oli nii vanu kui vigaseid, ka töömehi. Heameelega võtsin baraki öövalvuri ülesanded oma päale, sest valgustatud barakis oli öösel üksinda mõnus istuda ja millegi kallal nokitseda. Ka kirja lubati korda paar aastat kirjutada, kuigi postkaardi pinna ulatuses ja peaaegu etteüteldud nappide lausete piirides. Ühel ööl, minu valvekorra ajal, külastas barakki oma öisel revideerimiskäigul, nagu ikka, valvur. See oli mäletavasti mitte just rõõvli loomusega, muhedavõitu keskealine mees. Istus mu kõrvale laua juurde jalgu puhkama.. Nähes mu joonistusplakki, hakkas seda uudishimulikult sorima ja kiitis, et mul olevat vangi kohta päris osavad näpud. Lõpuks ütles: "... ainult selles seisab viga, et **laagris ei tohi joonistada**, eriti hooneid ja ehitusi ning muud, näiteks traataiad, ühesõnaga, **strateegilise tähtsusega objekt!**" Võttis mu bloki, asutas end minekule ja lisas: "Katsun selle eest

Oskari autoportree.

seista, et oma joonistuste eest saad **10 aastat karistust juurde!**"

Niisama meelitatud, kui ma tema kiitusest olin, nii kohkunud olin asja sedalaadi lõpu üle. Üksvahe isegi ju jutu seas kaldusin arvama, et -- ehk laseb ka oma näo paberile panna, mida ma suure heameelega oleks teinud. Ja siis tuli, tohutus suure hiline misega muidugi meelde, et kunagi ja kusagil on tõesti hoiatatud, et vang ei tohi midagi näha, kuulda ega kirjutada, mis laagris on, joonistamisest muidugi kõnelemata.

Viibisin paar nädalat päale seda sündmust nagu -- palaval pliidiraua, oodates sekeldusi ja väljakutset ülemuste juurde. Kirusin ennast mõttes ja kuuldavalt, et -- kes tont käskis just neid traataedu ja müüre, muidugi ka ehitusi paberile määrima hakata. See on rangelt keelatud, lausa sõjasaladus! Aga -- sekeldusi siiski ei tulnud. Olevat soritud mu joonistusi, kuidagi heatahtlikult muiatudki ja -- otsustatud asjale seaduslikku käiku mitte anda. Nägude tegemine aga käis edasi, see polnud keelu all ja on mind saatnud kuni laagrielu lõpuni.

Tuleb märkida, et -- ära nähes, milist alandust, sekeldusi ja tüli mõlemale poolele toob **keeleoskamatus**, hakkasin rööbiti joonistamisega **õppima vene keele sõnu**, tõsi küll, et süsteemitult, kuid siiski. ... Päevad olid seega tegevusrohked, igavusest ei saanud juttugi olla ja ma tundsin, vähemalt lühemaks tulevikuks on elamisel oma mõte."

Austusega, tänulik
Külli Ojasson

Kuressaare elektrijaama varemed

Foto: EFA.217.1.8281

24. novembril 1944 loeti kogu Eesti NSV territooriumi Saksa okupatsioonist vabastamise kuupäevaks. Kas maa oli vabastatud või uute vallutajate vallutatud, lähevad arvamused lahku.

Vabastatud Saare maakonna täitevkomitee esimees Juhan Kipper kirjutab jaanuari algul 1945:

“Käesolevaga kannan ette sõjaväelaste poolt Saare maakonnas kordasadetud korrariikkumiste kohta:

1. Polkovnik Zigorov pani omale kinni kolm korterit, nende hulgas kohaliku koolide inspektori korteri, kes ilma korterita siiani.

2. Muhu valla mehed käisid Pöides mobilisatsioonikomisjonis. Sõjaväe kontrollpunkt Orissaare silla otsas “kontrollis” ära käe- ja taskukellad, taskunoad jne (kaebaja Mihail Mereäär Või k).

3. Linna turule tulijailt võetakse kontrollimise ettekäändel teel ära kaasaolevad esemed (linna TK esimehe ettekanne).

4. Kihelkonna vallas Loona as elunev kalur Oskar Jõeäär kaebab, et kohalik piirivalve nõuab temalt 40 % kalasaagist, vastasel korral keelab kalastamise.

5. 28.nov. 1944 tapeti Muhu v Lalli k sõjaväelaste poolt 80-aastane Helene Pruul. Varem oli samas talus käidud viis korda röövimas.

6. Uue aasta eel tapsid sõjaväelased Kuressaares kellasepp Tähti naise ja haavasid raskelt kellasepp Tähti. Kõik kellasepa juures olnud kellad rööviti.

7. 28.nov. 1944.a. vägistati ja tapeti Pähkla teel 18-aastane tütarlaps (juurd-

lusmaterjal NKVD ülema käes). Vanamees, kes sõjaväelasi takistama läks, pekseti viimaste poolt poolsurnuks.

8. Kuressaare sidekontori töolist Aleksander Vahsteini tulistati vanemleitnandi poolt käekella röövimise eesmärgil. Lask läbis Vahsteini puusa.

9. Kihelkonna valla TK esimees rööviti teel sõjaväelaste poolt paljaks. Samuti murti sisse Mustjala TK esimehe majja ja varastati sealt hulk toiduaineid.

10. Kuressaares asuvas Säde võõrastemajas asus sõjaväe staap, üle kolides mujale võeti kaasa võõrastemaja mööbel. Neid keelama läks TK kommunaalmajanduse osakonna juhataja Vetela ja hiljem tõi sinna linna komandandi Zaritski. See aga vastas, et tema ei saavat siin midagi parata ja soodustas seega võõrastemaja mööbli äravedamist sõjaväelaste poolt.

11. Pöide vallas Pöide piimaühingu juhataja Oll võttis sõjaväelase enda poole ööbima. Viimane kadus aga öösel salapäraselt, viies kaasa Ollile kuuluva bajaani.

12. Samuti liigub veel palju sõjaväelasi ringi, kes röövivad elanikelt toidukraami, muud inventaari ja loomi lautadest.”

Kuressaare linn sai 1944. a. oktoobris palju purustatud. Sellest hoolimata oli ligi 70 % kasutamiskõlblikest majadest sõjaväe käes. Kogu Saare maakonnas oli sõjaväelaste käes kooli- ja rahvamaju, vallamaju, Kuressaare kohtumaja, suur osa haiglast, Kuressaare loss (siiski vaid laona, mitte suurtükipatareina). Maal võtsid sõjaväelased ähvardustega üle hobulaenutuspunktide ja piimaühistute talusid. (Need olid suuremad!)

Saare- ja Hiiumaa läänerannikul ja üldse kõigil poolsaartel algas kohe uute sõjaväebaaside rajamine. Südatalvel nõuti elanike mujale kolimist. Ränk oli küüdikohustus. Näiteks Saaremaal said kaheksa valla talupidajad ainuüksi novembrikuus 19 000 küüdikohustust. Hiiumaal kohustas garnisoni ülem 1945.a. talvel tegema kuni sajakilomeetriseid vedusid Rohuküla sadamast Kõpu poolsaarele. Ikka 80 hobust korraga 4-6 päevaks. Aga samal ajal oli taludel ka metsatöö kohustus. Ja kas tööeas meeste arvu võiks võrrelda Põhjasõja järgsega ?

Pikemalt kirjutada võiks sellest terve Memento Teataja numbri. Lühema kirjutise lõpul märgin kokkuvõtteks, et vägivald valitses kõigil tasandil, bajanivargaist, mõrtsukaist, omavoliliselt korterihõivajaist kuni kõrgeima riigivõimuni, kes kirjutas alla inimeste elukohtade hävitamise ja sunnitud ümberasumise otsustele. Palju laiem teema on saarestiku kiire militariseerimise eesmärk. 1945.a. lõpul oli Saaremaal ligi 7000 sõjaväelast, kogu Eestis 110 000, andmed pärit 1946.a. jaanuaris toimunud NSVL Ülemnõukogu valimiste kokkuvõttest. Sõda oli Euroopas lõppenud mai algul.

Vabastamise-vallutamise teema lõpetuseks katke Põllutöö Rahvakomissariaadi palvest (22.dets.1944):”... et Tartus Tähtvere riigimõisas asuvad Riikliku Seerumi Instituudi hoone ja Valgamaa loomaravila Valga linnas, mis vallutatud Punaväe osade poolt, saaks vabastatud...”

Liivi Uuet, arhivaar

Pöördumine

Viimasel ajal ajakirjanduses tähelepanu pälvinud represseeritute täiendava ravitoetuse asjus koostasid asjaomased ühendused pöördumise, mille saatsid ministriumidele ja meediasse.

Eesti Memento Liit ühendab kommunistliku okupatsioonivõimu repressioonide all kannatanute mittetulundusühinguid ja seltsinguid. 25.03.1989. a asutatud Eesti Memento Liidu tegevuse eesmärkideks on kindlustada ja kaitsta Eesti iseseisvust, kaitsta iseseisvuse eest võidelnute ning repressioonide ja terrori all kannatanute poliitilisi, sotsiaalseid ja majanduslikke õigusi. Memento ühendab inimesi, kes ise ja kelle esivanemad on kannatanud Eesti omariikluse perioodil võõrvõimu repressioonide all. Olulisemaid kannatusi on põhjustanud massiküüditamised 14. juunil 1941 ja 25. märtsil 1949.

Eesti Memento Liit on olnud palju aastaid riigiasutuste partner liidu ja Eesti Vabariigi kokkulangevate eesmärkide saavutamisel. Samu eesmärke on teeninud ka Murtud Rukkilille Ühing ja Siberis sündinud laste MTÜ.

Eesti Memento Liit oli koostööpartner Vabariigi Valitsuse poolt Kaitseministeeriumi alluvusse Seli tervisekeskuse loomisel ja osales selles materiaalselt. Koostöö algas umbes 30 aastat tagasi Seli Tervisekeskuse rajamisega.

Pärast Eesti iseseisvuse taastamist piiratud ressursside tõttu tegid meie ühinged annetusi Seli keskuse loomiseks. Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing (EVSÜ) sai toetuda abile Läänes tegutsenud sõjameeste ühingutelt. Eesti Soomepoiste Ühing sai kasutada toetust Soome riigilt ja toetasid vabadusvõitlejad. Ühiselt loodud tervisekeskuses said meie liikmed igal aastal kindla jaotuskava järgi teatud arvu Seli ravitusikuid.

Kui Eestisse saabusid esimesed vigastatud sõjamehed Afganistanist, siis Kaitseväge juhataja Tarmo Kõuts pöördus isiklikult EVSÜ esimehe Jüri Terase poole sooviga anda täiendavat toetust sõjainvaliididele. Mehed võeti ühingu liikmeteks ja nad said toetust võrdselt Teises maailmasõjas Eesti eest võidelnud vanade sõjameestega. Aastaid hiljem moodustasid nad riigi toetusel oma Eesti ühingu. Kui Kaitseministeerium 2020. aastal otsustas muuta Seli vaid kaitseväelastele määratud raviasutuseks, siis leiti selline lahendus, et kompensatsiooniks saab eelmisel aastal Selis represseeritute ja vabadusvõitlejate raviks kulutatud summa.

Läbirääkimiste tulemusena sündis kokkulepe, et Kaitseministeerium sõlmib lepingu Sihtasutus Eesti Represseeritute Abistamise Fondiga nimetatud vahendite jätkuvaks kasutamiseks tervise taastamiseks represseeritutele, abi on andnud paljude Siberi katsumusi läbinud inimestele füüsilist ja ka psüühilist tuge.

Oleme kahe tähtpäeva eel. 25. märtsil tähistatakse 75 aasta möödumist teisest massiküüditamisest ja 35 aasta möödumist Eesti Memento Liidu loomisest.

Ees ootavaid sündmusi tumestas teade kaitseministri Hanno Pevkuri otsusest, et edaspidi ei anna ministeerium raha represseeritutele 150-eurose tervisetootuse jagamiseks, kuna iga-aastane 90 000-eurone väljaminek ei aita tema hinnangul riigikaitset tugevdada. 150-eurone tervisetootus oli määratud hüvituseks represseeritutele, kes kaitseministeeriumi plaanide järgi jäid alates 01. jaanuarist 2020. a ilma Seli Tervisekeskuse meditsiinilisest abist.

Represseeritud mõistavad kaitseväge vajadusi kaitseväelaste meditsiinilise abi järele. Seli Tervisekeskuses saavad meditsiinilist abi ka Ukraina sõjas võidelnud.

Ukrainas on sõda. Meie kõigi ühine huvi on, et Ukraina võidab sõja. Represseeritutele antava täiendava tervisetootuse ärajätmist põhjendab kaitseministeeriumi asekancler Susan Lilleväli, kelle sõnul soovib ministeerium, et iga neile antud euro läheks kaitsevõime tõstmiseks. Kaitseminister Hanno Pevkur ise ei ole oma otsust põhjendanud.

Oleme seisukohal, et okupatsioonirežiimi poolt õigusvastaselt represseeritute tagasitõrjumine meditsiinilisest abist ja selle hüvitamiseks kokkulepitud tervisetootuse lõpetamine ei aita kuidagi kaasa riigi kaitsevõime tugevdamisele.

Tulenevalt vanusest jääb represseeritud, kes ise ja otse oma kogemustest teavad, mida tegelikult tähendab represseerimine, aasta aastalt vähemaks. Kui me ei hoia nende inimeste tervist ja elujõudu, siis ei ole varsti enam neid, kes noorte kaitsetahet oma mälestustega represseerimistest suudavad üleval hoida.

Riigi kaitsevõime tugevdamine eeldab ühtset ja kokkuhoidvat rahvast. Meie, represseeritud, mõistame vast kõige paremini, mida tähendab allajäämine kurjusele ja seetõttu on paljud meist isiklikest vahendistest toetanud ukrainlaste võitlust. Me suudame alla neelata ka tervisetootuste äravõtmise, aga hinge jääb kripeldama, et Kaitseministeerium on tõuganud eemale omaaegse partneri, kes võttis tervisekeskuse loomisest osa. Allolevad organisatsioonid teevad ettepaneku veelkord üle vaadata kaitseministri otsus ning kaaluda tervisetootuse taastamist represseeritutele. Oleme omalt poolt avatud igakülgele koostööle!

**Eesti Memento Liit MTÜ
Murtud Rukkilille Ühing MTÜ
Siberis sündinud lapsed MTÜ**

TOIMETAJA VEERG

Head
Teataja
lugejad!

Olen lehte kokku pannes olnud ikka seda meelt, et armu oleks mitmekesiselt. Nüüd esitan isikliku, küllap vähemusse jääva mõlgutuse samal leheküljel oleva pöördumise teemal.

Nimelt said aastate jooksul Selis oma tervist turgutada kõik represseeritud, kes soovi avaldasid. Neid ei olnudki palju. Kui nüüd paaril viimasel aastal tekkis nõ Seli asendusraha ravi tarbeks, oli selle soovijaid kordades enam ja õiglane jaotamine tunduvalt keerukam. Muidugi oli saadaval rahal, suhteliselt piskul, oma sümbolne väärtus, kuid teistpidi oleks sellest abist rahumeelsel loobumisel ka sümbolne väärtus. Leian, et oma vanuse ja tervisega ei saa ma oma riigi kaitsevõimesse enam palju panustada, seepärast ei tahaks just nimelt Kaitseministeeriumi käest toetust küsida, pigem toetaks ise kuidagi.

Jäi ju kogu riigi senine toetus represseerituile samaks. Mõneti meenutab see pahameel hiljutist olukorda lastetoetustega, kus lühikest aega kehtinud väikese grupi toetuse vähendamist, ikkagi Euroopa tasemest kõrgemale jäädes, esitati kui kõigi laste kogu toetuse ära võtmist.

Aga positiivsema teema juurde – praegu on paika saamas plaanid, kuidas tähistada sobival moel nii plussmargilist tähtpäeva – Memento 35 aastapäeva – kui ka ühineda eestlaslikult, kaetud laua ääres tõsisesse vestlusringi küüditamise 75. aastapäeva meenutuste tarvis. Kui kõik on otsustatud, teavitab Memento Liit täpsemalt.

Memento siis juba 35! On mulgi tulnud vastata pettunu küsimusele: "Miks seda Mementot üldse vaja on (kui ta minu asja ei aja)", ja selgitada, et oleme ikka üksjagu mõttekat korda jõudnud saata küll, ja seda palju suuremas plaanis. Mul on hea mõelda, et kui Memento jäädvustab repressioonide ajalugu, siis Teataja jäädvustab Memento enda lugu – ülevaade sellest, mis ja millal on tehtud säilib nii suhteliselt kompaktselt ja lihtsalt leitavalt järeltulijatele. Kuigi on juba pikemat aega olnud kavas Memento enda loo kaante vahele saamine, pole see headest kavatsustest kaugemale jõudnud.

Kallid kaasteelised, soovin teile kõigile aastate kiuste tugevat tervist ja meelerahu, mis praeguses ärevas ilmas erilist hoidmist vajab!

Täna kõiki kaastöö eest. Loodan, et see jätkub

Rein Purje

Memento ühendused õnnitlevad!

HARJUMAA

101
Vilma Leitmäe
96
Helle Tibbing
90
Selma Sipelgas
Õie Julie Väärtnõu
80
Küllli Ojasson
Johannes Poovel
Tõnu Randmere
75
Agu Käärik

HIIMUMAA

101
Elmar Hollmann
90
Adelaide Eller
85
Maili Valdmann
80
Kuido Tõnurist
70
Küllli Jesmin

JÄRVAMAA

95
Lya Järs
92
Elvi Bluum
90
Vaike Pall
80
Aino Voltenberg
70
Mari Rikk

PÖLVAMAA

99
Lehte Rebaste
95
Endel Abel
94
Aino Kuhi
Hedvig Sisask
91
Veera Kokk
Hilja Kutsch
90
Hele-Mall Liin
85
Viivi Narusk
80
Aino Põllu
Liina Taimer

PÄRNUMAA

98
Helmi Talviste
95
Helmut Aasamäe
94
Aare Vlassov
93
Ingrid Söber
92
Aino Säro
91
Ülo Kaldma
Linda Nurmik
90
Inge-Malle Ney
85
Mati Kirikal
Evi Kolla
Milvi Kullerkupp
Heli Lepp
Aino Raid
80
Ott Alasoo
Arne Lükepak
Lehte Tammel
75
Johhannes Kass
70
Maie Haas
Malle Mäger

RAKVERE

80
Lea Aun
75
Elle Laanepere
Sirje Nukka
70
Helvi Sepajõe

TARTUMAA

98
Olev Kasak
95
Endel Abel
85
Elmar Ilves
Sirje Koitn Mets
Vaike Plank
Ants Roots
80
Tiiu Hurt
Evi Lond
Velli Pulk
Heli Siilbek
Rein Tidor

VILJANDIMAA

98
Evelin Mõtus
95
Leili Riet
90
Linda Parik
Ants Sukk
85
Aino Kaur
Milvi Kullerkupp
Arvo Matsen
80
Kalvi Mikkor
Ants Mäemees
Matti Tamm
Leili Tshernõshova
75
Leontine Kobin
Pilvi Raismik

VÖRUMAA

98
Olev Kasak
90
Maire Rüütli
75
Lea Kobin
Kaie Paas
70
Kaja Rebane
Endel Talv
65
Leo Dolenko

Peame siin kordama eelmise aasta aprillis avaldatud mõtet: kahjuks ei luba leheruum kõiki häid inimesi õnnitleda, niisiis jääme selle juurde, et alla 90 eluaasta on ära märgitud üksnes nõ ümmargused, juubelisünnipäevad. Ka kuupäevad jäävad ühtlase taotlusel ära.

Aga õnne - seda soovime küll meile kõigile, ja ikka palju!

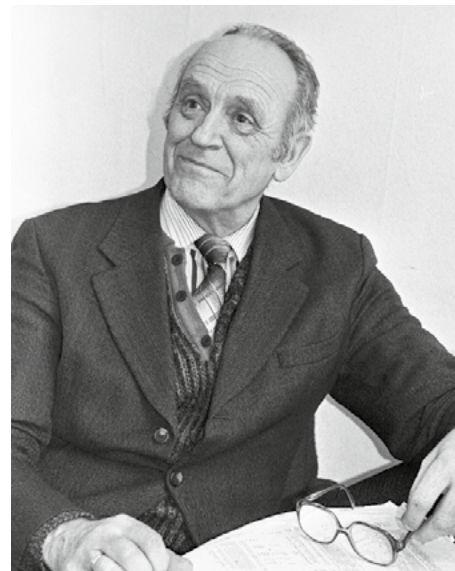
TEADE

Elmar Joosepi 100. sünniaastapäev

Laupäeval, 8. juunil algusega kell 17 toimub Pärnu-Jaagupis Uduvere õigeusu kirikus (Kergu mnt 89) Memento Tallinna Ühenduse esimehe, vabadusvõitleja ja ajalooarrastaja Elmar Joosepi 100. sünniaastapäevale pühendatud mälestusüritus. Kuigi enamuse tema elust möödus Tallinnas Meriväljal, austavad teda jaaguplased põhjusel, et Elmar sündis 13. juunil 1924 just Pärnu-Jaagupis, täpsemalt selle alevi osaks olemas kunagises Uduvere alevikus kohaliku konstaabli pojana. Just isa elukutse oli see, mis viis ta oma 17. sünnipäevale järgnenud päeval viieks aastaks EK(b)P juhitud massirepressiooniga 14. juunil 1941 Siberisse. Repressioonide materjale kogunud ja talletanud E. Joosep juhtis alates 1989. aastast Memento uurimistööd juuniküüditamise kohta. Töö tulemused avaldati trükis 1993. aastal Vello Salo raamatus „Küüditatud 1941. Üldnimestik.“ Kirjastus Maarjamaa. See oli Memento ja Lääne pagulaste esimese koostöö tulemus.

Tänu Isamaa erakonna ja Põhja-Pärnumaa valla rahalisele toele, korraldas Uduvere Selts Elmari kirjatööde valikust tema eelkõige Uduvere elujärku tutvustava trükise „Elmar Joosep ja Pärnumaa Uduvere“ koostamise ja trükis avaldamise. Uduvere ja Elmari sõpradele määratud raamat on mälestusüritusel tutvustamisel (osalt tehti seda juba sel aastal toimunud Langenud Vabadusvõitleja Päevale pühendatud videokonverentsil, mis on Tartu Ülikooli kodulehelt järele vaadatav). Lisaks sellele on kirikus uduverelase Arvo Tomsoni korraldatuna juba aastaid toimunud Flora kammerkoori järjekordne kõrgetasemeline kontsert.

Aldo Kals

Elmar Joosep. Foto: Ajapaik

Vabamu pärjati aasta muuseumikogu arendaja tiitliga

2. veebruaril kuulutati Pärnus Eesti muuseumide aastaauhindade galal välja Muuseumiroti võitjad üheksas kategoorias. Aasta muuseumikogu arendaja tiitliga pärjati Vabamut Eesti digiühiskonna arengu teemalise kollektsiooni loomise eest.

Vabamu senised kogumis- ja püsiekspositsioonid kajastatud teemad on lõppenud iseseisvumise taastamise ning vabaduse temaatikaga. Vabamu kogumispõhimõtete järgi keskendutakse kogumises jätkuvalt neljale põhiteemale: okupatsioon, repressioonid ja vastupanu, taastamine ja vabadus. Eesti digiühiskonna arengu teemaline kollektsioon on üks vabaduse teema kogumise osa. Digikultuuri kogumise laiemaks mõtestamiseks alustati 2020 aastal projekti: „Digitaalse kultuuri kogumine Eesti muuseumites“ ellu kutsumisega. Projekti tegevuste käigus 2021. a kutsuti Eesti muuseumide digipärandi kogumise üle arutlema ja tutvuti koos projektist huvitatud Eesti muuseumite esindajatega digikultuuri kogumispõhimõtete Põhjamaade näidete varal.

Eesti digiühiskonna kujunemislugu ja saavutusi tutvustava näituse „Miks Eesti? 30 aastaga ENSVst e-Eestiks“ ette valmistamise käigus täpsustus ja valmis 2021. – 2022. a Eesti digiühiskonna tekkimise ja arenguloo konkreetne kogumiskava. Vabamu kogumise fookuses on materjalid, mis käsitlevad infoühiskonna poliitika ja seadusandluse temaatikat, e-ühiskonna arengut; haridus ning teadustegevust, Eestiga seotud idufirmade tegevust; erinevad programmid, arvutimängud, ebaõnnestunud või seisma jäänud projektid, küberturvalisus ja digitaalne lõhe. Kava on kooskõlas Vabamu kogumispõhimõtete, kus kaasaja kogumise teemadena on sõnastatud „kodanikuliikumised, kodanikuühiskonna kasv ja areng, demokraatia olemus, vabadus ja vastutus, sotsiaalne kihistumine, rahvusvaheliste organisatsioonidega liitumine, väljaränne, infoühiskonna areng, ääremaastumine“.

Projekti rahastamiseks toimus näituse lõpetamisel koostöös Vaal galeriiga oksjon, mille raames müüdi maha näituse tarbeks loodud erilahendusi. Oksjonilt saadud tulu kasutati ja kasutatakse edaspidi Eesti e-eduloo teemalise materjali kogumiseks,

Vabamu töötajad auhinnagalal.

Foto: Haide Rannakivi

Eesti digiühiskonna kujunemisloo näitus.

Foto: Filipp Zubets

säilitamiseks ja tutvustamiseks avalikkusele. Valik seni kogutud materjalidest on tutvumiseks välja pandud muuseumis I korrusel asuvasse vitriini. Vabamu kogudega saab tutvuda ka andmebaasi Entu vahendusel. Vabamu kogumispõhimõtete kohta saab lugeda täpsemalt meie kodulehelt www.vabamu.ee.

2023. aasta mais toimus Vabamus Stanfordini ülikooli Balti uuringute kuraatori Liisi Esse eestvedamisel seminar/töötuba, kus Vabamu, Eesti Rahvusringhvi ja Eesti Rahvusraamatukogu töötajad kohtusid Stanfordini Ülikooli raamatukogu töötajate Henry Lowoodi ja Kristen Valentiga. Ettekannete ja arutelude käigus tutvustati üksteisele seminaril osalenud mäluasutuste kogemusi digikultuuri kogumisest, tutvuti Stanfordini Ülikooli raamatukogus oleva Räniorus tegutsevate IT-firmade kollektsioonide loomise ja ülikooli raamatukogu näitustegevuse põhimõtete.

Digiühiskonna teemakogu loomine ja arendamine, läbi näitustegevuse, suht-

luse kogukonnaga, rahastuse kasvatamise ning kogumispõhimõtete arendamise on Vabamu viimaste aastate olulisim ja suurim arendustegevus kogude temaatiliselt kaasajale lähemale toomiseks ning lähiajaloo-muuseumina ühiskonnast oluliste teemade kaardistamiseks ja leidmiseks, mis annavad konteksti Eesti narratiivi uurimiseks.

Aitäh kõigile, kes on panustanud ja pannud aluse digilooga seotud kogudele Vabamus. Näituse „Miks Eesti? 30 aastaga ENSVst e-Eestiks“ kontseptsiooni autor ja projektijuht Karen Jagodin; näituse kuraator Henrik Roonemaa; Vabamu kogumispoliitika arendajad Keiu Telve, Kristjan Saharov, Liisi Rannast-Kask; Vabamus toimunud seminari korraldaja Stanfordini Ülikooli raamatukogu Eesti ja Balti uuringute kuraator Liisi Esse; oksjoni korralduse ja koostöö kogukonnaga vedamise eest Ede Schank Tamkivi ja Ingrid Piirsalu.

Noored kohtusid Siberisse küüditatutega

Tänavu 25.-28. märtsil möödus 75 aastat märtsiküüditamisest, mil nõukogude repressiivorganid viisid nelja päeva jooksul Eestist väevõimuga ära üle 20 000 inimese. Noorte Vabamu kutsus selle kurva sündmuse meenutamiseks kooliõpilasi Vabamusse kohtuma Siberisse küüditatutega, et kuulda nende isiklike lugusid ja mõista inimsusevastaste kuritegude tõsidust.

Jätkasime juba regulaarseks saanud üritusesarja, täiendades lugude jutustamist praktiliste töötubadega Siberis kasutusel olnud töövahenditega, mille võtsid oma isiklikest kogudest kaasa Murtud Rukkilille Ühingu liikmed. Noored said proovida töövahendeid, millega Siberis tehti lambavillast lõnga, tehti jalanõude parandamiseks pigitraati ja jahvatati tangu.

Kõik kohtumisel osalenud õpilased kinnitasid kui ühest suust, et Siberisse küüditatute isiklike lugude kuulamine tekitas neis vastakaid tundeid: korraga kurbust ja viha selle ebaõigluse pärast, mida meie rahvas on pidanud läbi elama, samas suurt tänutunnet, et elu vabas Eestis on turvaline, ning lootust, et inimesed saavad alati hakkama.

Üks kohtumisel osalenud õpilane võttis oma muljed kokku nii: "Allikal ning allikal on vahe. Ajalootunnis võib lugeda õpikust Nõukogude Liidu okupatsioonist, näha mõiste "küüditamine" lahtiseletust, kuulata õpetajat teemast rääkimas, kuid õppides elavast allikast – küüditamise

Fotod: Liisi Rannast-Kask

läbielanud inimesed – tekib emotsionaalne side. Faktid muutuvad lugudeks, küüditatute arv muutub paberi peal olevast arvust reaalseks inimesteks, kellel on oma nägu, oma iseloom, oma elu. Oluline on mitte unustada küüditatud ning nende lugusid. Samuti aitab kohtumine noorte perspektiivi muuta: aitab aru saada, kui võrd hea on tänapäeva elu vabas Eestis."

Põlvkondade kohtumise sari sai alguse 2023. aasta jaanuaris, mil Murtud Rukkilille Ühingu liikmed rääkisid esimest korda Vabamus kooliõpilastele oma Siberis kasvamise lugusid. Järgmistel kohtumistel oleme auditooriumist liikunud edasi "elava raamatukogu" formaadi

juurde, kus õpilased vahetavad grupiti laudkondi. Nii saavad õpilased väiksemas ringis esitada rääkijatele küsimusi ning kordamööda käia muuseumi keldrikorrusel vaatamas küüditamisvaguni ekspositsiooni, et õpilastel tekiks kuulnud lugude põhjal ettekujutus, milline pikk sõit Siberisse küüdivagunis välja nägi.

Samuti ootame Memento liikmeid järgmistele põlvkondade kohtumise üritustele, et saaks üheskoos jagada kogemusi noortega, kes teaks ja mäletaks, mis on toimunud meie lähiajalooos.

Tõnu Veldre